

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΡΟΑΓΩΓΗΣ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ

*Πρόεδρος Γιωργος Π. Ζανιας, Αντιπρόεδρος Δημοσθενης Κοκκινιδης,
Γενικός Γραμματέας Σαββας Κονταράτος, Ταμίας Μιχ. Α. Τιβεριος,*

*Μέλη Ελισαβέτ Α. Ζαχαριάδου, Δημήτρης Ι. Κυργιάδης,
Βίκτωρ Θ. Μένας, Λούκας Παπαδημιός, Ανέστη Πουλίτης*

Διευθύντρια του Ίδρυματος Διονύσης Καραλής

ΠΕΡΙ
ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗΣ

ΕΠΙΛΕΚΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ

ΑΠΟ ΤΑ ΕΡΓΑ

ΟΜΗΡΟΥ @ ΗΣΙΟΔΟΥ @ ΜΙΜΝΕΡΜΟΥ @ ΣΙΜΩΝΙΔΟΥ
ΠΙΝΑΡΟΥ @ ΑΙΣΧΥΛΟΥ @ ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ @ ΕΥΡΥΠΙΔΟΥ
ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΥ @ ΠΛΑΤΩΝΟΣ @ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

ΕΠΙΛΟΓΗ • ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ • ΣΧΟΛΙΑ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ι. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ
**Ακαδημαϊκός*

ΚΥΡΙΑΚΗ ΕΥΓΛΑ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΤΣΕΛΕΝΤΗΣ,
ΠΟΛΥΤΑΝΘΗ ΤΣΙΓΚΟΥ
Καθηγήτριας φιλόλογου

ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ

ΑΘΗΝΑ 2013

Α.ρ. Καραμ. 6625

Υπεύθυνη εκδόσεων ΑΝΤΙΓΟΝΗ ΦΙΛΙΠΠΟΠΟΥΛΟΥ

*Ἠθικά συνασθήματα συνεκτικά
τῆς οἰκογένειας*

ΕΠΙΛΟΓΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑ
Κ. Ι. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ / ΚΥΡΙΑΚΗ ΣΥΜΑ

ἄνδρὶ δὲ καὶ γυναικὶ φιλία δοκεῖ κατὰ φύσιν ὑπάρχειν· ἄνθρωπος γάρ τῃ φύσει συνδυαστικὸν μάλλον ἢ πολιτικόν, ὅσῳ πρότερον καὶ ἀναγκαιότερον οἰκία πόλεως, καὶ τεκνοποιία κουστότερον τοῖς ζώοις. τοῖς μὲν οὖν ἄλλοις ἐπὶ τοσοῦτον ἡ κοινωνία ἐστίν, οἱ δ' ἄνθρωποι οὐ μόνον τῆς τεκνοποιίας χάριν συννοκοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν εἰς τὸν βίον· εὐθὺς γὰρ διήρηται τὰ ἔργα, καὶ ἐστὶν ἔτερα ἀνδρὸς καὶ γυναικός· ἐπαρκούσιν οὖν ἀλλήλοις, εἰς τὸ κοινὸν τβέλυτες τὰ ἴδια. διὰ ταῦτα δὲ καὶ τὸ χρήσιμον εἶναι δοκεῖ καὶ τὸ ἠδὺ ἐν ταύτῃ τῇ φιλίᾳ. εἴη δ' αὖ καὶ δι' ἀρετῆν, εἰ ἐπιεικὲς εἶεν· ἐστὶ γὰρ ἐκατέρου ἀρετῆ, καὶ χαίρουσιν αὖν τῷ τοιούτῳ. σύνδεσμος δὲ τὰ τέκνια δοκεῖ εἶναι·

[...]

σημείων δ' αἱ μητέρες τῷ φιλεῖν χαίρουσαι· ἐνταῦθα γὰρ διδόσασιν τὰ ἑαυτῶν τρέφεσθαι, καὶ φιλοῦσι μὲν εἰδυῖα, ἀντιφιλῶσθαι δ'

Μεγαλῶν δὲ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς φαίνεται νὰ ὑπάρχει κατὰ φύσιν σχέση, ἀνάγκης· γιατί ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀπὸ τῆ φύση του ὄν μὲ τάση νὰ συνάπτει ζεύγος! μάλιστα παρὰ νὰ συγγροτεῖ πολυτεία, ὅσο ἡ οἰκογένεια εἶναι πρότερη καὶ ἀναγκαιότερη ἀπὸ τὴν πολυτεία καὶ ἡ τεκνοποιία κοινότερη στὰ ζῶα· καὶ στὰ μὲν ἄλλα τόσο ἐκτείνεται ἡ κοινὴ δράση τους, οἱ ἄνθρωποι ὅμως συζοῦν ὡς ζεύγος χάριν ὄχι μόνο τῆς τεκνοποιίας ἀλλὰ καὶ τῶν ἐφοδίων γιὰ τὴ ζωὴ· γιατί εὐθὺς ἐξαρχῆς ἔχουν διαμεβεῖ τὰ ἔργα καὶ εἶναι ἄλλα τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἄλλα τῆς γυναικός.² συμβάλλουν ἀμοιβαίᾳ, λοιπόν, στὴν ἐπάραχαιά τους, καθὼς εἰσφέρουν στὴν κοινὴ τους ζωὴ τὶς ἰδιαίτερές τους ἱκανότητες.³ Γι' αὐτὸ δὲ καὶ φαίνεται νὰ ἐνυπάρχει στὴ σχέση αὐτῆ ἀγάπης καὶ τὸ χεῖρισμο καὶ τὸ εὐχάριστο· ἐνδέχεται δὲ αὐτῆ νὰ ὑπάρχει καὶ μὲ βάση τὴν ἀρετῆ, ἂν εἶναι [οἱ σύζυγοι] ἐνάρετοι· γιατί ὁ καθένας τους ἔχει τὴν ἰδική του ἀρετῆ,⁴ καὶ μπορεῖ νὰ χαίρεται κάποι φαίνεται δὲ ὅτι ἀποτελοῦν σύνδεσμο [τῶν γονέων] τὰ τέκνα.

[...]

² Ἀπόδειξη δὲ ἡ χάρα τῶν μητέρων ἀπὸ τὴν ἀγάπη τους: κάποιες παρὰδίδουν τὰ παιδιὰ τους σὲ τροφούς καὶ τὰ ἀγαποῦν καθὼς γνωρίζουν [ὅτι εἶναι παιδιὰ τους], καὶ δὲν ζητοῦν ἀντα-

οὐ ζητοῦσαι, εἰν ἀμφοτέρω μὴ ἐνδέχεται, ἀλλ' ἵκανὸν αὐταῖς
 εἶναι εἰν εἰν ὁρώσαι εὐ πράττοντας, καὶ αὐταὶ φιλοῦσαι
 αὐτοὺς καὶν ἐκεῖνοι μὴ δὲν ὦν μητρὶ προσήκει ἀποπέμψαι διὰ
 τὴν ἀγνοίαν.

ΣΧΟΛΙΑ

1. Στὸ ἔργον τοῦ Ἀριστοτέλους *Πολιτικά* (1252a 26 κ.ε.) ἐπιστη-
 μαίνεταί: ἀνάγκη θῆ πρώτων συνδράζεσθαι τοὺς ἀνεὶ ἀλλήλων μὴ
 δυναμένους εἶναι, οἷον θῆλον μὲν καὶ ἄσθεν τῆς γενήσεως ἐνεκεν. Ἡ
 ἀνάγκη αὐτῆ λοιπὸν ὑπάρχει μετὰξὺ μόνο ἑτεροφύλων ἀθροῦτων
 καὶ ὡς τεχνολογικῆ ἐξήγησῆ τῆς προβάλλεται καὶ ἡ τεχνολογία (τῆς
 γενήσεως ἐνεκεν), ἐνοητέα ὅμως ὄχι στὸ πεδίο τῆς ἀτομικῆς
 ὑπάρξεως καὶ συνειδήσεως, ἀλλὰ ὡς πρὸς τὴν ὑπερατομικῆ συνέ-
 χεια τῆς ζωῆς, ὅ,τι νεωτερικὰ ὀνομάζεται (διαϊωνιστὴ τοῦ εἶδους)
 τῆς ζωῆς.

2. Ὁ Πλάτων εἶχε τολμήσει νὰ διακηρύξει: *Ὅθεν ἅμα ἐστίν, ὡ*
φίλοι, ἐπιτηδευμα τῶν πόλιν διοικούντων γυναικός διότι γυνή, οὐδ'
ἄνδρος διότι ἀνήρ, ἀλλ' ὁμοίως διεσπαγμένα αἱ φύσεις ἐν ἀμφοῖν
τοῖν ζώοις, καὶ πάντων μὲν μετέχει γυνή ἐπιτηδευμάτων κατὰ
φύσιν, πάντων δὲ ἀνήρ, ἐπι πάνσι δὲ ἀσθενέστερον γυνή ἀνδρός
(Πολιτεία, 455de). Ὁ ἴδιος ὅμως, στὴν ὀγδοῇ δεκάτῃ τοῦ βίου
 του, εἶχε εἰσαγγεῖ τὴν παρὰδοχὴ διαφορισμοῦ τῶν δύο φύλων σὲ

πόδοσσι τῆς ἀνάγκης, ἔν δὲν εἶναι καὶ τὰ δύο ἐφωκτά. ἄλλ' ἄ
 φωνεῖται: νὰ τοὺς εἶναι ἄσθεν ἔν τὰ βλάπτον νὰ εὐπυγῶν, καὶ
 αὐτὲς ἀναπῶν ἀντὰ, ἔστω καὶ ἔν ἐκεῖνα δὲν ἀπονέμουν τί-
 ποτε ἀπὸ τὰ ὀφειλόμενα στῆ μητέρα ἐξαιτίας τῆς ἀγνοίας.

ψυχικὰς διαθέσεις ἠθικῆς σημασία: τὸ πρὸς τὴν ἀνδρείαον ἔστω
 ἀσθενῶτων γατέον εἶναι, τὸ δὲ πρὸς τὸ κόσμιον καὶ σώφρον μᾶλλον
 ἀποκλίον θηλήγενέστερον ὡς ὦν παρὰδοχῶν ἔν τε τῷ νόμῳ καὶ
 λόγῳ (Νόμοι, 802e).

3. Ὁ κατὰ φύσιν διαφορισμὸς τῶν ἔργων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν
 δὲν συνεπάγεται λοιπὸν ἀνωστειμία εἰς βῆρος τῶν γυναικῶν, ἀλλὰ
 ἐξαρτῆται ἀλλήλοσυντηρήσωση ἀνδρός καὶ γυναικός πρὸς βιοτικῆ
 ἐπάρχεια, ὡστε καὶ ὑπονοεῖ τὴν ἰσοτιμία τους.

4. Στὴν ἰδιαιτέρα τῆς γυναικός ἀρετῆ ἐμπεριέχεται καὶ ἡ ἀρε-
 τῆ ἑμμόνη πρὸς ἀποφυγῆ συζυγικῶν ἀπιστιῶν, ὅπως ὑπερέστωα
 τὴν ἐκπαρῆξει ὁ Πλούταρχος (*Ἐθωτικὸς*, 788b): ἡ δὲ γενναία γυνή
 πρὸς ἀνδρα νόμιμον συζυγαθεῖσα δι' Ἐρωτος ἀσπτων ἀν ἔποιμεί-
 νετε καὶ θακόντων περιβολίας μᾶλλον ἢ φανῶν ἀνδρός ἀλλοτριῶν
 καὶ συγκατάκλισην.

K. Δ.

Συνάντηση Ὀδυσσεύς και Ναισικῆς

(ΟΜΗΡΟΥ Ὀδύσεια ζ 149–165· 175–184)

Μετά τὴν ἀναχώρησή του ἀπὸ τὸ νησι τῆς Κάλυππιδος και ὕστερα ἀπὸ πολὺν ἡμέρα ταξίδι σὲ ἤρεια θάλασσα, ὁ Ὀδυσσεὺς ἐρχεται ἀνημιέντωπος μὲ τὴν ὄρχη τοῦ Ποσειδῶνος. Φοβερὴ θαλασσοταραχὴ κατασπέρνει τὴ σχεδία του και μόνον ἀπὸ θεϊκὴ παρέμβαση σώζεται ὁ ἴδιος: ἓνα τεράστιο κύμα τὸν φέρνει σὲ μιὰ ἐρημὴ ἀκτῆ, ὅπου ἐξουθενωμένος θὰ κοιμηθεῖ βαθιά. Τὸν ξυπνοῦν γέλια και φωνὲς κοριτσιῶν: εἶναι ἡ Ναισικῆ, ἡ κόρη τοῦ βασιλιᾶ τῶν Φαιάκων Ἄλκίνοου, μὲ τὶς ἀκόλουθές της, ποὺ ἦρθαν νὰ πλύνουν ποῦνα στὸ ποτάμι.

ΟΜΗΡΟΥ ΟΔΥΣΣΕΙΑ

«γυνουῖμαί σε, ἄκουσα· θεὸς νύ τις ἦ βροτὸς ἔσσι;
εἰ μὲν τις θεὸς ἔσσι, τοὶ οὐρανὸν εὐρὴν ἔχουσι,
Ἄρτεμιδι σε ἐγὼ γε, Διὸς κούρη μεγάληο,
εἰδὸς τε μέγελός τε φῆην ᾗ ἄγχιστα ἔσσω·
εἰ δέ τις ἔσσι βροτῶν, τοὶ ἐπὶ χθονὶ ναετῶνσι,
τρισμάκαρες μὲν σοὶ γε πατήρ και πότνια μήτηρ,
τρισμάκαρες δὲ κασίγνητοι μάλα πού σφισι θυμὸς
αἰὲν εὐφροσύνησιν λαίεταί εἵνεκα σεῖο,
λευσσόντων τοῶνδε θάλας χορὸν εἰσοιχνεῦσαν·
κῆνος δ' αὖ περὶ κῆρι μακάρτατος ἔξοχον ἄλλων,

150

155

Στὰ γόνατά σου πέφτω, ἀρχόντισσα, χάποια θεὰ ἦ θνητὴ
ἄρσγε εἶσαι!¹
Ἄν εἶσαι χάποι ἀπ' τοῦς θεοῦς ποῦ τὸν πλάτη οὐρανὸ κρατοῦν,
ἐγὼ μὲ τὴν Ἄρτεμιδα, τὴν κόρη τοῦ μεγάλου Δία, ποῖν
σὲ παρομοιάζω
και στὴ μορφὴ και στὸ ὕψος και στὸ παράστημα·
κι ἂν εἶσαι χάποι ἀπ' τοῦς θνητοῦς τῆ γῆ ποῦ κατοικοῦντε,²
εὐτυχημένοι πρεῖς φορὲς ὁ κύρη σου κι ἡ σεβαστὴ μητέρα
κι εὐτυχημένα πρεῖς φορὲς ᾗ ἀδέρφια σου γιὰ σενα
ἢ ψυχὴ τους
πάντα ὅ' ἀναγαλνιάζει εὐφρόσυνα
θεωρώντας μὲ χαμάρι τέτοιο βλαστάρη στὸν χορὸ νὰ μπαίνει.
Ἄπ' ὄλους ὅμως ὁ πῖο εὐτυχὴς βαθιὰ μέε στὴν καρδιά του

274

275

ὅς κέ σ' ἐέδουσαι βρίας οἶκον δ' ἀγάγῃται.
 οὐ γάρ πω <Τοιάδε> ἴδον Βροστὸν ὀφθαλμοῖσιν,
 οὐτ' ἀνδρ' οὔτε γυναικα· σέβας μὲ ἔχει εισορόωντα.
 Δῆλ' ἄνδρ' ὅτε ποτε τοῖσιν Ἀπόλλωνος παρὰ Βασιλῆ
 φοίνικος νέον ἔμνος ἀνερχόμενον ἐνόησα·
 ἦλθον γάρ και κείσε· πολὺς δέ μοι ἔσπετο λαὸς
 τὴν ὁδὸν, ἧ δὴ μέλλειν ἔμοι κακὰ κηῖδε ἔσεσθαι.
 [...] 165
 ἀλλὰ, ἀνασσ', ἐλέειρε· σέ γάρ κακὰ πολλὰ μογήσας
 ἐς πρώτητην ἰκόμηην, τῶν δ' ἀλλῶν οὐ τινα οἶδα
 ἀνθρώπων, οἱ τήνδε πόλιν και γαῖαν ἔχουσιν.
 ἄστν δέ μοι δεῖξον, δὸς δέ βράκος ἀμφιβαλέσθαι,
 εἴ τί που εὔλυμα σπείρων ἔχες ἐνθάδ' ἰοῦσα.
 σοὶ δέ θεοὶ τόσα δοῖεν ὄσα φρεσὶ σῆσι μενουῆς,
 ἀνδρα τε και οἶκον, και ὁμοφροσύνην ὀπάσσειαι
 ἐσθλῆν· οὐ μὲν γάρ τοῦ γε κρείσσου και ἄρειου,
 ἧ ὄθ' ὁμοφρονέοντε νοήμασιν οἶκον ἔχῃτον
 ἀνηρ ἠδὲ γυνή· [...] 180

276

θὰ εἶναι κῦρός· τοῦ νύφῃ θὰ σέ φέροι· σπῆτι· του, δίνονταξ
 πῶνσια δῶρα.³
 Γιατί δὲν εἶδα μὲ τὰ μάτια μου ἔγω ποτὲ τέτοιον θνητὸ⁴
 οὔτε ἄντρα οὔτε γυναίκα· νὰ σέ κοιτάξω θάμπος μὲ κατέχει.
 Μῶνο στὴ Δῆλο κάποτε, πῶνι στὸν βωμό τοῦ Ἀπόλλωνα,
 τέτοιο βλαστάρη φωνηκιάς εἶδα νὰ ξεπεριέται·
 γιατί πῆγα κι ἐκεῖ, λαὸς πολὺς μὲ ἀκολουθεῖσε
 στὸν δρόμο, τοῦ ἔμελλε γὰ μὲ ἔγνωιες κακέξ νὰ φέροι.
 [...] 165
 "Ὀμῶς σπῆλαγγίσιου με, ἀρχόντισσα· γιατί σ' ἐσένα πρώτητην
 ἔφτασα
 ἀπὸ κακὰ πολλὰ ταλαισιμένος· κι ἀνθρώπων ἄλλο δὲν
 γνωρίζω
 ἀπ' ὄσους τὴν πόλιν και τὴ γῶρα ἀυτὴ κατέχουν.
 Τὴν πόλιν δείξε μου, ἔνα κουρέλι δῶσε μου γύρω νὰ βάλω,
 ἄν ἔφρες μαζί σου εἶδῶ κάποιο πῶνι τὰ ροῦχα νὰ τυλίξεις.
 Κι ἄς δώσουν οἱ θεοὶ σ' ἐσέ ὄσα ἧ καρδιά σου λαχταρεῖ.⁵
 ἄντρα και σπιτικό νὰ σοῦ χαρίσουν κι ὁμοφροσύνη
 ζῆλευτή· γιατί πῶνι δυνατὸ και πῶνι καλὸ δὲν εἶναι ἄλλο
 παρὰ ὄσαν τὸ σπῆτι μὲ μιὰ γνώμη κυβερνοῦν
 ὁ ἄντρας κι ἧ γυναίκα.

277

ΣΧΟΛΙΑ

1. Ἡ σκηγή τῆς συνάντησης τοῦ Ὀδυσσεύς μετ' τῆ Νηυσικᾶ εἶναι μοναδική γιὰ τὴν ὁμορφιά της: ὁ ποδύπτερος ὄφις ἡρώδης, γοητευμένος ἀπὸ τὴν πρυφερὴ χάρη τῆς νέας κόρης, ἀπεθλύνει σ' αὐτὴν λόγια γεμάτα θαυμασμό καὶ σεβασμό. "Ἀραγε εἶναι θεὰ ἢ θνητὴ; Στὴν πρώτη περίπτωση τὴν παραμοιάζει μετ' τὴν "Ἀστειή, τὴν παρθένο θεὰ ποῦ ζεῖ ἐλαθερῶς στὴ Φύση περιστευγισμένη ἀπὸ τὴς Νύμφες, καὶ ἀγαπᾷ τὸν χορὸ καὶ τὸ κυνήγι. Στὸ πρόσωπό της ἐνσαρκώνεται τὸ ἰδανικὸ τῆς νεανικῆς ἀγνότητος καὶ ὁμορφιάς.

2. "Ἄν πρόκειται γιὰ θνητὴ, πρέπει φορὸς καλότητος οἱ γονεῖς ποῦ ἔχουν τέτοια κόρη, πρέπει φορὸς καλότητος καὶ τ' ἀδελφία της. Ἡ Νηυσικᾶ, καμάρει τῶν γονιῶν καὶ τῶν ἀδελφῶν της, ζεῖ ὡς τὴν ὄρα τοῦ γάμου της μέσα σὲ μιὰ οἰκογένεια ποῦ τὴν περιβάλλει μετ' στοργὴ καὶ σεβασμό. "Ὅχι μόνον οἱ γονεῖς ἀλλὰ καὶ τ' ἀδελφία της τὴ νοιάζονται, καὶ ἐκείνη ἀνταποδίδει τὴ φροντίδα τους: τῆς οἰκογένειας τὰ ρούχα ἔχει πάει νὰ πλύνει στὸν ποταμὸ.

Ἡ οἰκογένεια μετ' οὓς πολλοὺς γιους καὶ τὴ μοναχοκόρη ἀποστελοῦσε πρόσωπο γιὰ τὴν ἐλλήνηκὴ οἰκογένεια μέγχι καὶ τὰ νεότερα χρόνια. Χαρακτηριστικοὶ οἱ στίχοι τοῦ δημοτικοῦ παραγούδιου:

*Μάνια με τοὺς ἐννιά σου γιους καὶ μετ' τὴ μιὰ σου κόρη,
τὴν κόρη τὴ μονιάκουβη, τὴν ποδαγαπατημένη.*

3. Ὁ ὑποψήφιος σύζυγος προσφέρει δῶρα στὴν κόρη καὶ στὸν

πατέρα της: μάλιστα κερδίζει τὴ νύφη ἐκείνος ποῦ θὰ ξεπεράσει τοὺς ἀλλοὺς μετ' τὴς προσφορὰς του. Σὲ ἄλλα χρόνια (π.χ. β 50) ἔχομε μισαφρία γιὰ προίκα ποῦ δίνει ὁ πατέρας στὴν κόρη του πρὶν ἀπὸ τὸν γάμο.

4. Ὁ θαυμασμός τοῦ Ὀδυσσεύς ἐκφράζεται ἐδῶ μετ' μιὰ ἀπὸ τὴς ὀρειότερες παραμοιώσεις τῆς Ὀδύσειας: ποίνικος νέος ἔθμος ἀνεγχομένην θυμίζει ἢ Νηυσικᾶ στὸν βασανισμένον ἥρωα καὶ τὸν μεταφέρει σὲ ἄλλες, πρὶ ἐντυγισμένες ἔποχες. Ἡ ὁμορφιά καὶ τὰ νύκτα της παραβιάζονται μετ' τὴ δροσιά καὶ τὴ χάρη τοῦ νεαροῦ βλαστοῦ, καὶ μιὰς φέρνον στὸν νοῦ τὸ ὄνομα («Νυκέρη»), χαρακτριστικὸ νέων γυναικῶν στὴ δημοτικὴ μας ποίηση.

5. Ὁ Ὀδυσσεὺς εὐχεται στὴ Νηυσικᾶ νὰ τῆς χάριστον οἱ θεοὶ τὸ καλύτερο δῶρο: ὁμόνοια καὶ φιλία νὰ δένουν τὴν οἰκογένεια ποῦ θ' ἀποκτήσει. Σὲ μιὰ κοινωνία ὅπου οἱ πόλοι ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν εἶναι σαφῶς διακριτοί, σὲ μιὰ οἰκογένεια ὅπου κεφαλή εἶναι ὁ πατέρας καὶ ὅπου ἡ μητέρα ἀσχολεῖται μετ' τὰ ἔργα τοῦ νοικοκυριοῦ, ἴσως τ' ἠλιακάτην τε, «τὸν ἀργαλειό, τὴ ρόκα» (α 357 καὶ Ζ 490-492), ὁ ἴσχυρὸς δεσμός τῆς ἀφμονικῆς συμβίωσης ὑψώνεται ὡς πρῶτο ἀγαθὸ καὶ ἀναγνώριζεται ὡς ἔργο καὶ τῶν δύο συζύγων ἐξίσου. Μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ἡ εἰκόνα αὐτῆ δὲν ἀπέχει ποτὸν ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς ἐλλήνηκῆς παραδοσιακῆς οἰκογένειας. (Βλ. καὶ ἐδῶ σ. 290, σχόλιο 7.)

Κ. Ε.

Εἰσαγωγικά

Ἐγὼ ἔξω ἀπὸ τὰ τεῖχη τῆς Τροίας μαίνεται ὁ πόλεμος, ὁ Ἴκτωρ μπαίνει στὴν πόλη, γιὰ νὰ συστήσει στὴ μητέρα του Ἐκάβη ν' ἀπευθίνει μαζί με τίς ἄλλες γυναῖκες δέηση στὴν Ἀθηνᾶ, μήπως καὶ ἡ θεὰ σπλαγχνιστεῖ τὴν πόλη καὶ τὸν λαό της. Δημιουργεῖται ἔτσι μιὰ ἀνάπαυλα ἀπὸ τὰ ἄγρια φωνὰ καὶ παρουσιάζεται ὁ κύριος ὑπερασπιστὴς τῆς Τροίας ὄχι ὡς πολεμιστὴς ἀλλὰ ὡς γιός, ἀδελφός, σύζυγος καὶ πατέρας.

Μέσα στὴν Τροία ὁ Ἴκτωρ θὰ συναντηθεῖ πρῶτα με τὴν μητέρα του καὶ ἔπειτα με τὸν ἀδελφὸ του Πάρι καὶ τὴν Ἑλένη, τοὺς πρώτους τοῦ κακοῦ, καὶ θὰ παροτρύνει τὸν ἀδελφὸ του νὰ βγεῖ κι αὐτὸς στὴ μάχη.

Τέλος, καθὼς θὰ φεύγει γιὰ νὰ ξαναρχίσει στὸν πόλεμο, ἡ Ἀνδρομάχη με τὸ μικρὸ παιδί τους, τὸν Ἀστύνοωκτα, θὰ τὸν βρεῖ στὴς Σκαίες Πύλεις: ἀνήσυχη ἐκείνη γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ συζύγου της προσπαθεῖ νὰ τὸν κρατήσει μακριά ἀπὸ τὴ μάχη.

Ἡ συνάντηση αὐτὴ ἀποτελεῖ μιὰν ἀπὸ τίς κορυφαῖες σκηνές τῆς ἐλληνικῆς ἀλλὰ καὶ τῆς παγκόσμιας λογοτεχνίας.

Ἴκτωρ, ἀτὰρ σὺ μοί εἶσαι πατήρ καὶ πόσνια μήτηρ
 ἦδ' ἐκασγίνητος, σὺ δέ μοι θαλερὸς παρακοίτης·
 ἀλλ' ἄγε νῦν ἐλέαιρε καὶ αὐτοῦ μίμν' ἐπὶ πύργῳ,
 μὴ παιδὶ ὀρφανικὸν θήγης χήρηρ τε γυναικα·

[...]

Τὴν δ' αὖτε προσέειπε μέγας κορυθαίολος Ἴκτωρ·
 «ἦ καὶ εἰμοὶ τάδε πάντα μέλει, γύναι· ἀλλὰ μάλ' αἰνῶς
 αἰδέομαι Τρώας καὶ Τρωάδας ἐκκραιπέτλους,
 αἱ κε κακὸς ὧς νόσφιν ἀλυοκάλῳ πολέμοιο·
 οὐδέ με θυμὸς ἄνωγει, ἐπεὶ μῆθον ἔμμεναι ἐσθλοῦς
 αἰεὶ καὶ πρῶτοισι μετὰ Τρώεσσι μάχεσθαι,
 ἀρνηόμενος πατρός τε μέγα κλέος ἦδ' εἰμὸν αὐτοῦ.
 εὖ γὰρ ἐγὼ τόδε οἶδα κατὰ φρένα καὶ κατὰ θυμὸν·
 ἔσσεται ἡμῶρ ὄτ' ἂν ποτ' ὀδώλῃ Ἴλιος ἱρή
 καὶ Πριάμοιο καὶ λαὸς ἐυήμελίῳ Πριάμοιο.
 ἀλλ' οὐ μοι Τρώων τόσσοι μέλει ἄλλος ὀπίσσω,
 οὔτ' αὐτῆς Ἐκάβης οὔτε Πριάμοιο ἄνακτος
 οὔτε κασσιγνήτων, αἳ κεν πολέες τε καὶ ἐσθλοὶ

450

Οἰκογενειακοὶ δεσμοί: Ἴκτωρ καὶ Ἀνδρομάχη
 (ΟΜΗΡΟΥ Ἴλιος Ζ 429-432, 440-458, 464-479, 482-493)

Ἴκτωρ, γὰρ μένα εἶσαι τώρα ἐσὺ πατέρας καὶ μητέρας
 σεβάστη
 καὶ ἀδελφός, ἐσὺ καὶ θαλερό μου ταίρι·¹
 εἶνα λοιπὸν, στραγγίλιστου μας, καὶ αὐτοῦ μείνε στὸν πύργο
 νὰ μὴν ἀφήσεις ὀρφανὸ παιδὶ οὔτε γυναικα χήρα.

[...]

Κι ὁ μέγας τῆς ἀπάντησεν ὁ λοφωσείστῆς Ἴκτωρ:²
 «Ἄχθετα, καὶ ἐγὼ νοιάζομαι γιὰ δὴ' αὐτὰ, γυναικα καὶ ὡστόσο
 φορητὰ ντρέτομαι τοὺς Τρῶες καὶ τίς Τρωαδίτισσες μὲ τοὺς
 μακρῶς τοὺς πέπλους
 ὡσὰν δειλὸς ἀπὸ τὸν πόλεμο μακρὰ νὰ φεύγω·
 οὔτε ἦ καρδίᾳ μὲ παρῶθεϊ, ἀφοῦ πάντα νὰ εἶμαι γενναῖος
 εἰμῶθα,
 καὶ ἀνήμεσα στῶν Τρώων τοὺς πρώτους νὰ πολεμῶ
 ὑπερασπίζοντάς τῇ δόξᾳ τοῦ πατέρα τὴν τροανὴ καὶ τῇ
 δικῇ μου.»³

Πατὴρ τὸ ξέρω ἐγὼ καλὰ στὸν νοῦ καὶ στὴν καρδίᾳ μου,
 θὰ ῥθει μιὰ μέρα κάποτε ποὺ θὰ γάθει τὸ Ἴλιον τὸ ἱερό
 καὶ ὁ Πριάμοιο καὶ ὁ λαὸς τοῦ ἄξιου μαχητῆ Πριάμοιο·
 ὅμως γιὰ τῶν Τρώων τὰ βέσσανα τόσο πολὺ δὲν νοιάζομαι
 οὔτε γιὰ τὴν Ἐκάβη τὴν ἴδια, οὔτε καὶ γιὰ τὸν Πριάμοιο, τὸν
 βασιλέα·⁴
 οὔτε καὶ γιὰ τοὺς ἀδελφούς· πολλοὶ καὶ ἀντρωιωμένοι,

ἐν κοινήσι πέσσειεν ὑπὶ ἀνδράσι δυσμενέσσων.
 ὅσσοι σεῖ', ὅτε κέν τις Ἀχαιῶν χαλκοχιτώνων
 δακρυόεσσαν ἄγηται, ἐλεύθερον ἤμαρ ἀπούρας·
 καὶ κεν ἐν Ἄργεϊ ἔοῦσα πρὸς ἄλλης ἰστών ὑφαιώϊς,
 καὶ κεν ὕδωρ φορέοις Μεσσηίδος ἢ Ὑπερείης
 πῶλλ' ἀεκαζομένην, κρατερῇ δ' ἐπικέειε¹ ἀνάγκη·

[...]

455

ἀλλὰ μέ τεθνηῶτα χυτῆ κατὰ γαῖα καλῆνται,
 πρῶν γέ τι σῆς τε βοῆς σου θ' ἐλκηθμοῖο πυθέσθαι».

465

Ὡς εἰπὼν οὐ παῖδός ὀρέξατο φαίδιμος Ἴκτωρ·
 ἄψ δ' ὁ πάϊς πρὸς κόλπῳ ἐυζώνωσι πύθην
 ἐκλήθη ἰάχων, πατρός φίλου ὄψιν ἀτυχθεῖς,
 ταρβήσας χαλκῶν τε ἰδὲ λαφόν ἱπποχαίτην,
 δεινὸν ἀπ' ἀκροτάτης κόρυθος νεύοντα νοήσας.

470

ἐκ δ' ἐγέλασσε πατήρ τε φίλος καὶ πότνια μήτηρ·
 αὐτὰρ ἐπὶ κρατὸς κόρυθ' εἶλετο φαίδιμος Ἴκτωρ,
 καὶ τὴν μὲν κατέθηκεν ἐπὶ χθονὶ παμφανώουσαι·
 αὐτὰρ ὁ γ' οὐ φίλον υἱὸν ἐπεὶ κύσε πηλῆ τε χερσῶν
 εἶπεν ἐπευξάμενος Διὶ τ' ἄλλοισιν τε θεοῖσι·

475

«Ζεῦ ἄλλοι τε θεοί, δότε δὴ καὶ τόνδε γενέσθαι
 παῖδ' ἐμῶν, ὡς καὶ ἐγὼ περ, ἀρμπρεπέα Πρῶεσσαν,
 ὦδε βίην τ' ἀγαθόν, καὶ Ἰλίου ἴφι ἀνάσσειν·
 καὶ ποτὲ τις εἴπου· ἴπατρός γ' ὄδε πολλῶν ἀμείνων
 [...]

284

πῶν κάππετε ἀπ' τούδε ἐχθρόνδε θὰ σωριαστοῦν στή σόνη,
 ὅσο γιὰ σένα, ἂν κάπποιος ἀπὸ τούδε Ἀγαιούς τούς

γαλκοχιτώνες

σὲ σέρνει δακρυομένη στερώντας σου τῆ λευτεριά·

καὶ τότε στὸ Ἄργος μένοντας θὰ ὑφαίνεις σὲ κάπποιος ἄλλης

ἀργαλειοῦ

ἢ καὶ νερὸ θὰ κουβαλᾷς ἀπὸ τῆ Μεσσηίδα ἢ τὴν Ὑπερεία πηγῆ

σὴ θέλησῆ σου ἐνάντια, ὅμως δυνατῆ θὰ σὲ πιέξει ἀνάγκη.

[...]

Ἄλλὰ νεκρὸν καλύτερα ἢ γῆ νὰ μέ καλύτερ

πρῶν μάθω πῶς σὲ σέρνουνε καὶ τὴν κραυγῆ σου ἀκούσω».

Ἴτσι εἶπε, καὶ ἀπλῶσε τὰ χέρια στὸ παιδί του ὁ ξακουσμένος

Ἴκτωρ

καὶ εὐθύς στὸν κόρφο τῆς καλῆς τῆς προφοῦ του τὸ παιδί

ἔγειρε χαιρόντας, γιατί φοβήθηκε τὴν ὄψη τοῦ πατέρος⁵

τρομάζοντας ἀπ' τὸν χαλκὸ καὶ τὸ λοφίο τὸ ἀνογοστρίχλινο,

σὰν τὸ εἶδε νὰ σαλεύει φοβερὸ στῆν κορυφῆ τοῦ κράνους.

Τότε ὁ πατέρας του ἐγέλασε καὶ ἦ σεβαστῆ μήτερα·

ἀπ' τὸ κερᾶνι εὐθύς τὴν περιεφραδαία ἐβγάλε ὁ ξακουσμένος

Ἴκτωρ,

στῆ γῆν ἐπάνω τὴν ἀπίθασε, καὶ αὐτῆ λαμποχοποῦσε·

καὶ ἀφοῦ τὸ ἀγαπημένο του παιδί ἐφλίγησε καὶ ἐχόρσεψε στὰ χέρια,

εἶπε στὸν Δία προσευχῆ καὶ στοὺς θεοὺς τούδε ἄλλους:

«Δία, καὶ εἰσεῖς οἱ ἄλλοι θεοί, δώσατε αὐτόνδε ὁ γιός μου⁶

νὰ γίνῃι στοὺς Πρῶες ἐσχός, ὅπως ἐγώ,

τόσο γενναῖος καὶ τρανός, μὲ δύναμη στῆν Πρῶια νὰ βασιλεύει

καὶ κάπποιος κάππετε νὰ πεῖ: "πολὺ καλύτερος αὐτός ἀπ' τὸν

πατέρα"

[...]

285

Ὡς εἰπῶν ἀλόχοιο φλόης ἐν χερσὶν ἔθηκε
παῖδ' ἰόν· ἦ δ' ἄρα μιν κηῶδει δέξατο κόλπῳ
δακρυόεν γελάσασα, πόσις δ' ἐλέησε νοήσας,
χερὶ τέ μιν κατέβηξεν ἔπος τ' ἔφατ' ἕκ τ' ὀνόμαζε·
«δαμμονή, μὴ μοί τι λίην ἀκαχίξο θυμῷ·
οὐ γάρ τίς μ' ὑπέρ αἴσαν ἀνὴρ Ἄδιδι προΐαθει·
μοῖραν δ' οὐ τινά φημι πεφυγμένον ἔμμεναι ἀνδρῶν,
οὐ κακόν, οὐδὲ μὲν ἐσθλοῖν, ἐπὴν τὰ πρῶτα γένηται.
ἀλλ' εἰς αἶκον ἰούσα τὰ σ' αὐτῆς ἔργα κόμιζε,
ἵστον τ' ἠλακάρτην τε, καὶ ἀμφοτῶλοισι κέλευε
ἔργον ἐπιύχασθαι· πόλεμος δ' ἀνδρῶσι μελήσει
παῶσι, μάλιστα δ' ἔμοι, τοὶ Ἰλίου ἐργεγιάσασιν».

485

490

“Έτσι εἶπε, καὶ στὰ χέρια τῆς γυναικάς του ἔβγαλε
τὸ παιδί του· τὸ δέχτηκεν ἐκείνη στὸν κόρφο τὸν εὐωδιαστό
γελώντας δακρυοσπασμένη κι ὅταν τὴν εἶδε ὁ ἀντρας τῆς, τὴν
πόνεσε!”
καὶ μετὰ τὸ χεῖρι τὴν ἐχάιδεψε κι αὐτὰ τὰ λόγια εἶπε:
« Ἄμμονη, μὴ μοῦ θλίβῃσαι τόσο μέσ στὴν ψυχὴ σου,
γιατὶ, ἀν δὲν εἶν' τῆς μοίρας μου, κανένας δὲν μπορεῖ στὸν
“ Ἄδη νὰ με στελεῖει
οὔτε καὶ λέω πῶς κανεὶς, δειλὸς εἶτε γενναῖος, ἀπ' τὸ γραφτό
του ξέφυγε, ἀφοῦ στὸν κόσμον ἦρθε.
Τώρα ὅμως στὸ σπῆτι πῆγαινε, φρόντιζε τίς δουλειές σου,
τῆ ρόχα καὶ τὸν ἀργαλειό· καὶ πρόσταζε τίς βόχγιες
ν' ἀφροσιωθοῦν στὰ ἔργα τους· τὸν πόλεμο οἱ ἀντρας
θὰ φροντίσουν
ὄλοι, στὴν Τροία ὅσοι γεννήθηκαν, κι ἐγὼ ἀπ' ὄλους πρῶτος».

ΣΧΟΛΙΑ

1. στ. 429-430 'Η Ανδρομάχη ἔχει χάσει ὄλους τοὺς δικούς της: πατέρα, μητέρα καὶ ἑπτὰ ἀδελφούς. Μοναδικὸ τῆς στήριγμα πῶς μένει ὁ Έκτωρ. Στὴ σχέση τῆς με αὐτὸν συμπυκνώνονται ὅλοι οἱ οἰκογενειακοὶ δεσμοί, μετὰ τὸ θάνατό τὸν συζυγίου.

2. (ἀποφασίστην) 'Έτσι ἀποδίδει τὸ κορυφαῖος ὁ Πολυδάς στὴ μετάφραση τῆς *Ιλιάδος*. Στὴν κυριολεξία τὸ ἐπιθετὸ σημαίνει αὐτὸν τοῦ ὀπλοῦ τοῦ λοιποῦ τῆς περιεφραλαίας κυματίζει ἐξαιτίας τῆς ὀριμῆς του στῆ μᾶχη. 'Εξαιρετικὰ παρυστατικὸ, ἀποδίδεται κυρίως στὸν "Αρη καὶ στὸν Έκτωρα, καὶ ἀνήκει στὰ τυπικὰ ὁμηρικὰ ἐπιθετα.

Στὸ παρὸν ἀπόσταγμα συναντᾶμε καὶ ἄλλα τυπικὰ ἐπιθετα, ὅπως π.χ. *ἐλακσίτηλος* (στ. 442). Σημαίνει αὐτὴν ποὺ ὁ πέπλος τῆς σῦνεται ἀπὸ τὸ πολὺ μῆκος, (μιακρότεπλος). Χαρακτηρίζει τὶς γυναῖκες τῆς Τροίας.

Στὸν στ. 454 οἱ 'Άγαιοι εἶναι *γαλκοχίτωνες*, φοροῦν δηλαδὴ *γάλκινους* θώρακες. Τὸ ἐπιθετὸ ἀλλοῦ χαρακτηρίζει τοὺς Τρῶες. Τῆλος, στὸν στ. 467 ἡ τροφὸς εἶναι *ἐύζωνος*, δηλαδὴ ὁμορφα ζωσμένη, δεῖγμα γυναικείας χάσης.

'Αναφέραμε ἐνδεικτικὰ λίγα μόνον ἀπὸ τὴν ἐνδιαφέρουσα αὐτὴ χαρακτηρισία ἐπιθέτων, τὰ ὅποια εἶναι περιγραφικὰ, σχεδὸν πάντοτε σύνθετα, καὶ παρουσιάζουν ἰδιαιτέρως δυσκολίες στὴ νεοελληνικὴ ἀπόδοσή τους.

3. στ. 444-449 'Ο Έκτωρ εἶναι πρόσωπο τραγικὸ. Πρῶτ' ἀπ' ὅλα εἶναι ὁ ὑπερασπιστῆς τῆς Τροίας. Ντρέπεται νὰ φανεῖ δειλός, γιὰ τὴ ἔμπαθε ὑπὸντα ν' ἀφιστεῖται καὶ νὰ ξεχωρίσει ἀπὸ τοὺς ἄλλους, καὶ νὰ μὴν ντροπιάζει τὸ πατρικὸ τὸ γένος) (*αἰὲν ἀφιστεῖται καὶ ἵπτιόχων ἔμμεται ἄλλων, μηδὲ γένος πατέων αἰσχρύνεται*), ὅπως λέει ἕνας ἄλλος ἥρωας τῆς *Ιλιάδος*, ὁ Γλαύκος (Ζ 208-209). Πε-

ρισσότερο ἀπὸ τὴν ἀγάπη καὶ τὴν ὑπογέωση, ποὺ ἔχει πρὸς τὴν γυναῖκα καὶ τὸ παιδί του βαρβαίνει τὸ χρέος τοῦ πολεμιστῆ πρὸς τὴν πόλη, τὴν τιμὴ τῆς οἰκογενείας καὶ τὴ δική του προσωπικὴ τιμὴ, καὶ ἂς ἔξεραι πὼς στὸ τέλος ἡ Τροία θὰ καταστραφεῖ.

4. στ. 450 κ.έ. "Ὀλη ἡ ἀγάπη τοῦ Έκτορος πρὸς τὴ γυναῖκα του ἐκφράζεται μετὰ τὴν ὁμολογία πὼς ποῦν καὶ ἀπὸ τὴν καταστροφή τῆς Τροίας καὶ ἀπὸ τὸν χαμὸ ὄλων τῶν δικῶν του νοιάζεται γιὰ τὴν ἴδια. 'Ακολουθεῖ μιὰ ζοφερὴ, προφητικὴ εἰκόνα τῶν δεινῶν ποὺ ἔχει νὰ ὑποφέρει ἐκείνη, καὶ ὁ ἴδιος προτιμᾷ τὸν θάνατο παρὰ ν' ἀκούσει τὸν θῆν τῆς καθὼς θὰ τὴ σέβουν σιλάβια. Καὶ ἡ Ανδρομάχη ὅμως ἔχει εὐχηθεῖ νὰ πεθάνει παρὰ νὰ τὸν χάσει (στ. 410-411). 'Η συζυγική ἀγάπη τοποθετεῖται καὶ ἀπὸ τοὺς δύο στῆν πρὸ ὑψηλῆ βαθμίδα. Στὸ βιβλίο του *Ὀμηρικὲς ἔθνη* (Ἀθήνα 1967, σ. 14 κ.έ.) ὁ καθηγητῆς Ι. Θ. Κακαβιδῆς ἐξετάζοντας καὶ ἄλλα σχετικά παραδείγματα, ὅπως π.χ. τὸν μύθο τῆς Ἀλκίστης, παρατηρεῖ: «Σὲ ὅλας τὶς σχετικὰς ἱστορίες ἡ συζυγική ἀγάπη παρουσιάζεται ὑψωμένη πάλω ἀπὸ τὴν ἀγάπη τῶν φίλων καὶ τῶν δικῶν».

5. στ. 468 κ.έ. 'Ο ἄθως φόβος τοῦ παιδιοῦ μπροστὰ στὴν τρομερὴ ὄψη τοῦ πολεμιστῆ προκαλεῖ κάπνιο χαμόγελο στους γονεῖς. Ἀφαιρώντας τὴν ἀσφαφέρη περιεφραλαία ὁ Έκτωρ δὲν εἶναι παρὰ ὁ στοργικὸς πατέρας ποὺ παίρνει στὴν ἀγκαλιά τὸ παιδί του. Μία τρυφερὴ οἰκογενειακὴ σκηνὴ ποῦν ἀνθρώπινη, πέρα ἀπὸ τὸ πικρὰ καὶ χρονικὰ πλάσμα.

6. στ. 476 κ.έ. "Ὅπως κάθε πατέρας, ὁ Έκτωρ εὐχεται τὸ καλύτερο μέλλον γιὰ τὸν γιό του. Παρακαλεῖ τοὺς θεοὺς νὰ γλιτώσουν τὸ μικρὸ παιδί ἀπὸ τὴ βαριά μοῖρα ποὺ ἔχουν προδιαγράψει γιὰ τὴν Τροία καὶ τὸν λαό τῆς, ν' ἀξιώσουν τὸν γιό νὰ γίνεαι καλύτερος ἀπὸ τὸν πατέρα, γιὰ νὰ τιμῆσει τὸν εἰαυτό του καὶ τὴν οἰκογένεια, καθὼς ἡ τιμὴ τοῦ καθενοῦ ἀντανακιά καὶ στὰ ὑπόλοιπα μέλη τῆς.

'Η εὐχὴ τῶν γονιῶν νὰ τοὺς ξεπεράσουν τὰ παιδιὰ τους, ποὺ ἐκφράζει τὴν πρὸ εὐγενικὴ ἀνθρώπινη φιλοδοξία, βρίσκειται καὶ

στον Μενέειο τῶν Πιλάτωνος. Στό σημείο τοῦ διαλόγου ὅπου παρουσιάζονται οἱ νεκροὶ τοῦ πολέμου ἀπευθύνοντας νοθεσίες στὰ παιδιά τους διαβάζουμε: «Νὰ ξέρετε πῶς γιά μᾶς, ἄν μὲν σὰς ξεπερνᾶμε στὴν ἀρετῆ, ἢ νίκη μᾶς φέρνει ντροπή, ἄν ὅμως ἐσεῖς μᾶς ξεπερνάτε, ἢ ἦρτα [μᾶς φέρνει] εὐτυχία» (247a).

Ἡ λαχτάρα τοῦ γονιοῦ γιά τὴν προκοπὴ τοῦ παιδιοῦ του δίνεται τοῦν χαρακτηρηστικά καὶ στό λ. τῆς Ὀδύσειας, ὅταν ὁ Ὀδυσσεὺς κατεβᾶνει στόν Ἄδη, ὅπου συναντᾶ τὸν Ἀχιλλεῖα. Ἄντὸς ἀνήσυχος ζητᾶ νὰ μάθει γιά τὴν τύχη τοῦ γιοῦ του, τοῦ Νεοπτολέμου. Ὁ Ὀδυσσεὺς τὸν βεβαιώνει πῶς ὁ γιός του ξεχωρίζει τόσο σὲ φρόνημα λόγια ὅσο καὶ σὲ γενναῖα ἔργα, καὶ τότε ὁ Ἀχιλλεὺς ἀπομακρύνεται ἱκανοποιημένος («ἀνοίγοντας μεγάλο βῆμα [...] μὲ μιὰ χαρὰ περιφάνη») (στ. 539-540, μτφρ. Δ. Ν. Μαρωνίτη).

7. στ. 481 κ.έ. Στό δακρυγμένο χαμόγελο τῆς Ἀνδρομάχης ὁ ἔκτοτε ἀπαντᾶ μὲ μιὰ τρυφερὴ κίνηση καὶ μὲ καθησυχαστικά λόγια: κανεὶς δὲν θὰ τὸν στείλει στόν Ἄδη πρὶν τὴν ὥρα του.

Τὰ λόγια τοῦ ἀκαλοουθοῦν, τυπικοὶ ὁμηρικοὶ στίχοι, εἶναι τὰ ἴδια μὲ ἐκεῖνα τοῦ ἀπευθύνει ὁ Τηλέμαχος στὴ μητέρα του (Ὀδύσεια α 356-359) καὶ παραπέμπουν στὴ θέση τῆς γυναίκας στό σπίτι, καθόλου ὅμως δὲν μειώνουν τὴν ἀγάπη καὶ τὸν σεβασμὸ τοῦ πατέρα νὰ τρέφουν οἱ ὁμηρικοὶ ἥρωες στὴς γυναίκες τῶν οἰκογενειῶν τους. (Βλ. καὶ ἐδῶ σ. 279, σχόλιο 5.) Σχετικὰ μὲ τὸ θέμα ἢ Ὀῤῥα Κομνηνοῦ-Κακριδοῦ γράφει: «Ὁ Ὀμηρος βάζει τὴ γυναίκα νὰ παίρνει τὴ σημαντικὴ τῆς θέση μέσα στὴν Ἰλιάδα μὲ τὴν ὁμορφιά τῆς καὶ μὲ τοὺς ἀνώτερους δεσμούς τῆς μὲ τὸν ἄντρα, τὴ στοργὴ καὶ τὴν ἰσότιμη συμμετοχὴ τῆς στὴ ζωὴ καὶ τὸν πόνον» (Σχέδιο καὶ τεχνικὴ τῆς Ἰλιάδας, σ. 63) καὶ ἀκόμη «ἡ σχέση τοῦ δένει τὸν ἄντρα μὲ τὴ γυναίκα, καθὼς εἶναι βασιαιμένη στὴ φύση, ὅταν γεμίσει μὲ ψυχρὸ περιεχόμενο καὶ στοργή, ὑψώνεται στὴν πιὸ μεγάλη ἀνθρώπινη συγγένεια» (ἴ.π., σ. 68).

Κ. Ε.

Ὀυσία καὶ ἀξία τῆς φίλιας

ΕΠΙΛΟΓΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑ

Κ. Ι. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ / ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΤΣΕΛΕΝΤΗΣ

Μετὰ δὲ ταῦτα περὶ φιλίας ἔποιτ' ἂν διελευνῆσθαι γὰρ ἀρετὴ τις ἢ μετ' ἀρετῆς, ἐπεὶ δ' ἀναγκασιότατον εἰς τὸν βίον, ἀνευ γὰρ φίλων οὐδεὶς ἔλοιτ' ἂν ζῆν, ἔχων τὰ λοιπὰ ἀγαθὰ πάντα· καὶ γὰρ πλουτοῦσι καὶ ἀρχαὶς καὶ δυναστείας κεκτημένοις δοκεῖ φίλων μάλιστα εἶναι χρεία· τί γὰρ ὄφελος τῆς τοιαύτης εὐτηρίας ἀφαιρθείσης εὐεργεσίας, ἢ γίνεται μάλιστα καὶ ἐπιανεωτάτη πρὸς φίλους; ἢ πῶς ἂν τηρηθῆῃ καὶ σφύλοιτ' ἀνευ φίλων; ὅσω γὰρ πλείων, τοσοῦτω ἐπισφαλεστέρα. ἐν πλείω τε καὶ ταῖς λοιπαῖς δυστυχίαις μόνην οἴονται καταφυγὴν εἶναι τοὺς φίλους· καὶ νέοις δὲ πρὸς τὸ ἀναμάρτητον καὶ πρὸς βουτέροις πρὸς θεραπείαν καὶ τὸ ἐλπίστον τῆς πράξεως δι' ἀσθένειαν βοηθείας, τοῖς τ' ἐν ἀκμῇ πρὸς τὰς καλὰς πράξεις·

σὺν τε δὴ ἐρχομένω.

καὶ γὰρ νοῆσαι καὶ πράξαι δυνατώτεροι. φύσει τ' ἐνυπάρχειν ἔσκαε πρὸς τὸ γεγεννημένον τῷ γενήσασθαι καὶ πρὸς τὸ γεννηθῆσαι τῷ γεννηθέντι, οὐ μόνον ἐν ἀνθρώποις ἀλλὰ καὶ ἐν ὄρνυσι καὶ τοῖς πλείστοις τῶν ζώων, καὶ τοῖς ὁμοιθεῖσι πρὸς

Μετὰ ἀπὸ αὐτὰ ἔχει σειράν τὰ πραγματευθεῖσθαι τὸ θέμα τῆς φιλίας.¹ Γιατί αὐτὴ εἶναι ἀρετὴ ἢ συνυπάρχει μετ' ἀρετῆς καὶ ἐπιτηδέον εἶναι κατὰ ἀναγκασιότατο γιὰ τὴ ζωή;² Γιατί χωρὶς φίλων κανεὶς δὲν θὰ ἦθελε νὰ ζεῖ, ἀκόμη καὶ ἂν κατέχει ὄλα τὰ ἀλλὰ ἀγαθὰ.³ Καὶ ὅσοι ἔχουν πλοῦτο, καὶ ὅσοι κατέχουν ἀξιώματα καὶ ἐξουσίες φαίνεται νὰ χρειάζονται αὐτοί, πρὸ πάντων, φίλους. Γιατί ποιοὺ θὰ ἦταν τὸ ὄφελος μιᾶς τέτοιας εὐημερίας ἂν ἀφαιρεθεῖ ἡ εὐεργεσία, ἢ ὅποια γίνεται προσάπτων πρὸς φίλους καὶ εἶναι ἢ πλεόν ἀξίεπαινη; "Ἡ πῶς θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ διατηρεῖται καὶ νὰ διαφυλάσσεται [ἡ εὐημερία] χωρὶς φίλους; Γιατί, ὅσο μεγαλύτερη εἶναι, τόσο ἐπισφαλέστερη. Καὶ στὴ φτώχεια καὶ στὶς ἀλλες κακοτυχίες μοναδικὸ κατὰ φύγιο θεωρεῖται ὅτι εἶναι οἱ φίλοι. Καὶ στοὺς νέους γιὰ ἀποφυγὴ σφαλμάτων καὶ στοὺς ἡλικιωμένους γιὰ φροντίδα καὶ τὴν ἀνατιήρωσή τοῦ ἐλλειμμάτος πρακτικῆς ἰκανότητάς ἐξαιτίας ἀδυναμίας πρὸς αὐτοβοήθεια· καὶ στοὺς ἀνδρες στὴν ἀκμῇ τῆς ἡλικίας τους γιὰ τίς ὠραίες πράξεις·

ὅταν δύο βαδίζουν μαζί...⁴

γιατὶ εἶναι πιὸ δυνατοὶ καὶ νὰ νοοῦν καὶ νὰ πράττουν. Καὶ φαίνεται ὅτι ἐνυπάρχει ἐκ φύσεως [ἡ φιλία] στὸν γονιὸ πρὸς τὸ τέκνο καὶ στὸ τέκνο πρὸς τὸν γονιό, ὄχι μόνο στοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ στὰ πτηνὰ καὶ στὰ περισώτερα ἀπὸ τὰ ζῶα,

ἀλλήλα. καὶ μάλιστα τοῖς ἀνθρώποις. ὅθεν τοῖς φιλοανθρώ-
 πους ἐπαινοῦμεν. ἴδοι δ' ἂν τις καὶ ἐν ταῖς πλάταις ὡς οἰκείων
 ἅπας ἀνθρώπος ἀνθρώπῳ καὶ φίλῳ.

ἔοικε δὲ καὶ τὰς πόλεις συνέχειν ἡ φιλία, καὶ οἱ νομοθέται
 μάλλον περὶ αὐτὴν σπουδάζειν ἢ τὴν δικαιοσύνην ἢ γὰρ ὁμό-
 νοια ὁμοῖόν τι τῇ φιλίᾳ ἔοικεν εἶναι, ταύτης δὲ μάλιστα ἑφίεν-
 ται καὶ τὴν στάσει ἔχθραν οὐσαν μάλιστα ἐξελευνουσιν· καὶ
 φίλων μὲν ὄντων οὐδὲν δεῖ δικαιοσύνης, δίκαιοι δ' ὄντες
 προσδέονται φιλίας, καὶ τῶν δικαίων τὸ μάλιστα φιλικὸν εἶ-
 ναι δοκεῖ. οὐ μόνον δ' ἀναγκαῖόν ἐστιν ἀλλὰ καὶ καλὸν τοῖς
 γὰρ φιλοφίλους ἐπαινοῦμεν, ἢ τε πολυφιλία δοκεῖ τῶν καλῶν
 εἶναι εἶναι, καὶ εἶναι τοὺς αὐτοὺς αἰῶντα ἀνδρας ἀγαθοὺς εἶναι
 καὶ φίλους.

στὰ ἡμεσὶν ἡμετέρῳ τους, καὶ μάλιστα στοὺς ἀνθρώπους· γι-
 νῆτο ἐπαινοῦμε τοὺς φιλοανθρώπους. Καὶ μπορεῖ νὰ δεῖ κανεὶς
 καὶ στὶς παραπλανήσεις πόσο οἰκείον καὶ ἀγαπητὸ ὄν εἶναι
 κάθε ἀνθρώπος στὸν ἀνθρώπο.⁵

Φαίνεται ὅτι καὶ τὶς πόλεις συνέχει ἡ φιλία⁶ καὶ οἱ νομο-
 θέτες περισσότερο γι' αὐτὴν μεριμνοῦν παρὰ γιὰ τὴν δικαιοσύ-
 νη. Γιατὶ ἡ ὁμόνοια φαίνεται νὰ εἶναι κάτι ὁμοιο μὲ τὴ φιλία
 καὶ αὐτὴν κατ' ἐξοχὴν ἐπιδιώκουν καὶ προσπαθοῦν προπάν-
 των νὰ ἐκδιώκουν τὴ διχυστασία, ποὺ εἶναι ἔχθρα. "Αλλῶστε,
 ἂν οἱ ἀνθρώποι συνδέονται μετὰξὺ τους μὲ δεσμούς φιλίας,
 δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη δικαιοσύνης,⁷ ἐνῶ καὶ ἂν εἶναι δίκαιοι,
 πάλιν ἔχουν ἐπιτηδέον ἀνάγκη φιλίας. Καὶ ἀπὸ τὰ δίκαια τὸ
 πρῶτο δίκαιο φαίνεται ὅτι ἐνέχει φιλία. Ἡ φιλία δὲν εἶναι μόνον
 κάτι ἀναγκαῖο, ἀλλὰ καὶ ὠραῖο.⁸ Ἐπαινοῦμε αὐτοὺς ποὺ ἀγα-
 ποῦν τοὺς φίλους καὶ τὸ νὰ ἔχει κανεὶς πολλοὺς φίλους φαί-
 νεται ὅτι εἶναι κάτι ὠραῖο· καὶ μερικοὶ⁹ μάλιστα θεωροῦν
 τοὺς ἴδιους ἀνθρώπους ὅτι εἶναι καὶ ἐνάρτεροι καὶ φίλοι.

ΣΧΟΛΙΑ

1. Ο Ἀριστοτέλης ἀπιερώνει δύο βιβλία τῶν Ἠθικῶν Νικομαχείων στὸ θέμα τῆς φιλίας. Ἡ τόσο ἐκτεταμένη ἐνασχόλησή του μὲ μιὰ ἀρετὴ τοῦ ἀφορᾷ διαθρονώπιτες σχέσεις μετριάξει, κατὰ κάποιον τρόπο, τὴν ἐντύπωση ὅτι τὸ ἥθικο σύστημα τοῦ Ἀριστοτέλους ἔχει κατ' ἐξοχὴν ἐγωκεντρικὸ χαρακτήρα. Ἡ ἔννοια τῆς φιλίας στὴν Ἀρχαιότητα εἶχε πολὺ μεγαλύτερο πλάτος ἀπὸ αὐτὸ ποὺ ἔχει σήμερα· μὲ τὸν ὅρο αὐτὸ δηλώνωσαν κάθε ἀμοιβαία ἐλξη μεταξὺ δύο ἀνθρώπων. Οἱ λόγοι γιὰ τοὺς οποίους ὁ Ἀριστοτέλης ἐξετάζει τὸ θέμα τῆς φιλίας σὲ μιὰ πραγματεία περὶ ἡθικῆς εἶναι, ὅπως δηλώνεται μὲ σαφήνεια στὶς πρώτες γραμμὲς τοῦ βιβλίου Θ, δύο: ἡ φιλία ἀνήκει στὶς ἀρετές, δηλαδή θεμελιώνεται στὴ στήθερή διάθεση γιὰ ἐπιλόγη ὀρθῆς συμπεριφορᾶς.
2. Ο Ἀριστοτέλης θεωρεῖ τὴ φιλία ἀναγκαιότατο στοιχεῖο τοῦ πολιτικοῦ βίου, οὐσιαστικοῦ γνωρίσματος τοῦ ἀνθρώπου.
3. Ἐξάγει λοιπὸν ὁ Ἀριστοτέλης τὴ φιλία ὄχι μόνο γιὰ τὴν ἡθικὴ ἀξία τῆς (ὅστι γὰρ ἀρετὴ τις ἢ μετ' ἀρετῆς), ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἀξία τῆς ἰδιαιτέρας πρὸς ἱκανοποίησι βελτιᾶς ψυχικῆς ἀνάγκης τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως εἶναι ἡ ἀποφυγὴ τῆς μοναξιάς.
4. Ἀπὸ τὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὀμήρου, Κ 224.

296

5. Ἡ φήση αὐτῆ, οἰκείων ἄρας ἀθροῦτος ἀθροῦτων καὶ φίλων, ἀποτελεῖ ἐμβληματικὴ ἐκφραση τοῦ ἀνθρωπισμοῦ σὲ ἡθικῆ ἔννοια καὶ προαγγελεῖ τὴ φήση τοῦ ἐλληνοβραμμένου Σενέκα: homo, sacra res homini, ἢ καὶ homo sum, humani nihil a me alienum puto.
6. Ο Πλάτων ἠδῆ τονίζει τὴν ἐμπέδωση τῆς φιλίας στὴν πόλιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐλευθερία καὶ τὴ νουέχεια, ὡς σκοποὺς τοῦ νομοθέτη (Νόμοι, 701d).
7. Μὲ τὴ λέξη δικαιοσύνη στὴ φράση αὐτῆ σημαίνεται ἡ διορθωτικὴ δικαιοσύνη, ὁριακὰ περικτῆ μεταξὺ φίλων, καὶ ὀνιγότερο ἡ διανεμητικὴ δικαιοσύνη. Γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, τῆς λειτουργικῆς πόλεως, ὅσο καὶ ἂν ὑπάρχει φιλία, δηλαδή ὁμοιοκαταστάσεων πολιτῶν, ἡ διανεμητικὴ δικαιοσύνη ὡς διεθθυντικὴ τῆς καθοριστικῆς λειτουργίας τοῦ δικαίου εἶναι πάντοτε ἀπαραίτητη ἐνῶ ἡ διορθωτικὴ εἶναι ὀνιγότερο ἀναγκαία.
8. Εἶναι ἡ φιλία δηλαδή ὄχι ἀπλῶς χρήσιμη καὶ σὲ βαθμῶ ἀναγκαιότητα, ἀλλὰ κατὰ πέραν τῆς χρησιμότητας, ἐξωραϊστικὴ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου ὡς αὐταξία.
9. Ο Ἀριστοτέλης ἀναφέρεται σὲ συζητήσεις διεξαγόμενες στὴν Ἀκαδημία. Βλ. στὸν Πλάτωνικὸ διάλογο Λύσις (214d 5).

Κ. Δ. / Δ. Τ.

297

τρία δὴ τὰ τῆς φιλίας εἶδη, ἰσάριθμα τοῖς φιλητοῖς· καθ' ἕκαστον γὰρ ἔστιν ἀντιφιλίαις οὐ λαμβάνουσα, οἱ δὲ φιλοῦντες ἀλλήλους βούλονται τὰγαθὰ ἀλλήλους ταύτη ἢ φιλοῦσιν, οἱ μὲν οὖν διὰ τὸ χρήσιμον φιλοῦντες ἀλλήλους οὐ καθ' αὐτοὺς φιλοῦσιν, ἀλλ' ἢ γίνεται τι αὐτοῖς παρ' ἀλλήλων ἀγαθόν, ὁμοίως δὲ καὶ οἱ δι' ἠδονῆν· οὐ γὰρ τῷ ποιούσ τινος εἶναι ἀγαπᾶσθαι τοὺς εὐτραπέλους, ἀλλ' ὅτι ἠδείς αὐτοῖς, αἵ τε δὴ διὰ τὸ χρήσιμον φιλοῦντες διὰ τὸ αὐτοῖς ἀγαθὸν στέργουσι, καὶ οἱ δι' ἠδονῆν διὰ τὸ αὐτοῖς ἠδύ, καὶ οὐχ ἢ ὁ φιλοῦμενός ἐστιν <ὄσπερ ἐστίν>, ἀλλ' ἢ χρήσιμος ἢ ἠδύς, κατὰ συμβεβηκός τε δὴ αἱ φιλίαι αὐταῖ εἰσιν· οὐ γὰρ ἢ ἔστιν ὄσπερ ἐστίν ὁ φιλοῦμενος, ταύτη φιλεῖται, ἀλλ' ἢ πορίζουσαι οἱ μὲν ἀγαθὸν τι οἱ δ' ἠδονῆν. εὐδιάλυτοι δὴ αἱ τοιαῦταί εἰσι, μὴ διαμενόντων αὐτῶν ὁμοίων· εἴν γὰρ μηκέτι ἠδείς ἢ χρήσιμοι ὦσι, παύονται φιλοῦντες. τὸ δὲ χρήσιμον οὐ διαμένει, ἀλλ' ἀλλοτε ἄλλο γίνεται. ἀπολυθέντος οὖν δι' ὁ φίλοι ἦσαν, διαλύεται καὶ ἡ

Τὰ εἶδη τῆς φιλίας

(ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ Ἠθικά Νικομάχεια, Θ, 3, 1156a 7-1156b 6)

Τρία λοιπὸν εἶναι τὰ εἶδη τῆς φιλίας, ἰσάριθμα πρὸς τὰ δεκατρία τῆς φιλίας· γιὰτὶ σὲ καθενα ἀπὸ αὐτὰ ὑπάρχει ἀνταπόδοση φιλίας, ὅχι ἀπαφατήρητη. Καὶ ὅσοι εἶναι φίλοι ὁ ἕνας μὲ τὸν ἄλλο ἐπιθυμοῦν τὰ ἀγαθὰ ὁ ἕνας γιὰ τὸν ἄλλο σύμφωνα πρὸς τὴ φύση τῆς φιλίας τους. Αὐτοὶ λοιπὸν ποῦ εἶναι ἄμοιβαῖα φίλοι γιὰ τὸ ὄφελος δὲν εἶναι φίλοι ὁ ἕνας γιὰ τὸν ἄλλον καθ' ἑαυτὸν, ἀλλὰ ὅσο κατὰ ἀγαθὸ παρέρχεται σ' αὐτοὺς ἄμοιβαῖα. "Ὅμοια καὶ αὐτοὶ ποῦ εἶναι φίλοι γιὰ τὴν εὐχρησίστητη γιὰτὶ ἀγαποῦν τοὺς εὐστροφοὺς, ὅχι ἐξαιτίας τῆς ποιότητάς τους, ἀλλὰ γιὰτὶ τοὺς εἶναι εὐχάριστοι. Καὶ ὅσοι βέβαια εἶναι μετὰξὺ τους φίλοι ἐξαιτίας ὠφελείας ἀγαποῦν ἐξαιτίας τοῦ ἰδικοῦ τους ἀγαθοῦ καὶ ὅχι ἐξαιτίας τέρψης, ἐξαιτίας τοῦ γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους τερπνοῦ καὶ ὅχι ἐπειδὴ ὁ φίλος εἶναι αὐτὸς ποῦ εἶναι, ἀλλὰ στὸν βαθμῶ ποῦ εἶναι χρήσιμος ἢ εὐχάριστος. Καὶ βέβαια εἶναι κατὰ σύμπτωση οἱ φίλιες αὐτέες. Γιατὶ ὁ φίλος δὲν ἀγαπιέται καθόσον εἶναι αὐτὸς ποῦ εἶναι, ἀλλὰ καθόσον πασέχουν ἄλλος κάποιος ἀγαθὸ, ἄλλος κάποιος τέρψη. Καὶ βέβαια εὐδιάλυτες εἶναι αὐτοῦ τοῦ εἶδους οἱ φίλιες, ἐπειδὴ αὐτοὶ δὲν παρραμένουν οἱ ἴδιοι· δηλαδή, ἂν δὲν εἶναι πλέον εὐχάριστοι ἢ χρήσιμοι, οἱ ἄλλοι παύουν νὰ εἶναι φίλοι. Τὸ χρήσιμο ὅμως δὲν μένει σταθερό, ἀλλὰ γίνεται ἄλλοτε τοῦτο καὶ ἄλλοτε ἐκείνο. "Ὅταν λοιπὸν χαθεῖ αὐτὸ γιὰ τὸ ὅποῖο ἦταν φίλοι, διαλύεται καὶ ἡ φιλία, γιὰτὶ ἡ φιλία ὑπῆρχε γιὰ ἐκείνα. Τέ-

φιλία. ὡς οὐσης τῆς φιλίας πρὸς ἑκείνα. μάλιστα δ' ἐν τοῖς πρῶτοις τῆς φιλίας δοκεῖ φιλία γίνεσθαι (οὐ γὰρ τὸ ἦδὺ οἱ τηλικούτοι διακονοῦσι ἀλλὰ τὸ ὠφέλιμον), καὶ τῶν ἐν ἀκμῇ καὶ νέων ὄσοι τὸ συμφέρον διακονοῦσι. οὐ πάντῃ δ' οἱ τοιοῦτοι οὐδὲ συζῶσι μετ' ἀλλήλων· ἐνίοτε γὰρ οὐδ' εἰσὶν ἠδέεις· οὐδὲ διῆ προσδέονται τῆς τοιαύτης ὁμιλίας, εἰ μὴ ὠφέλιμοι ὦσιν· ἐπὶ τοσοῦτον γὰρ εἰσὶν ἠδέεις ἐφ' ὅσον ἐλπίδας ἔχουσι ἀγαθοῦ. εἰς ταύτας δὲ καὶ τὴν ξευικτὴν πθέσασιν. ἡ δὲ τῶν νέων φιλία δι' ἠδονὴν εἶναι δοκεῖ· κατὰ πάθος γὰρ οὗτοι ζῶσι, καὶ μάλιστα διακονοῦσι τὸ ἦδὺ αὐτοῖς καὶ τὸ παρὸν τῆς ἡλικίας δὲ μεταπαιότητος καὶ τὰ ἠδέα γίνεται ἔτερα. διὸ ταχέως γίνονται φίλοι καὶ παύονται ἅμα γὰρ τῷ ἠδέει ἡ φιλία μεταπίπτει, τῆς δὲ τοιαύτης ἠδονῆς ταχέως ἡ μεταβολή. καὶ ἐρωτικοὶ δ' οἱ νέοι κατὰ πάθος γὰρ καὶ δι' ἠδονὴν τὸ πολὺ τῆς ἐρωτικῆς· διόπερ φιλοῦσι καὶ ταχέως παύονται, πολλοὶ δὲ τῆς αὐτῆς ἡμέρας μεταπίπτουτες. συνημερεύειν δὲ καὶ συζῆν οὗτοι βούλονται· γίνεται γὰρ αὐτοῖς τὸ κατὰ τὴν φιλίαν οὕτως.

τοῖσι εἶδος φιλία φαίνεται ὅτι δημιουργεῖται προπάντων στοῦς ἡλικιωμένων (γιατὶ οἱ ἄνθρωποι τέτοιας ἡλικίας ἐπιδικάζουσιν ὄχι τὸ εὐχάριστο, ἀλλὰ τὸ ὠφέλιμο) καὶ ἀπὸ τοῦς ἄνωμοι καὶ τοῦς νέους σὲ ὅσους ἐπιδικάζουσιν τὸ συμφέρον. Οἱ ἄνθρωποι τέτοιοι εἶδους δὲν ἐπιζητοῦν καὶ πολὺν νὰ συναναστέφονται ὁ ἕνας μετὸν ἄλλο· γιατί κάποτε δὲν εἶναι οὔτε εὐχάριστοι· οὔτε βέβαια χρειάζονται τῆς συναναστροφῆς τοῖσι εἶδους, ἀν δὲν εἶναι [οἱ ἄλλοι] ὠφέλιμοι· γιατί γιὰ τόσο εἶναι εὐχάριστοι, ὅσο ἔχουν ἐπιτιδες κάποιου ἀγαθοῦ. Σ' αὐτέσ τῆς φιλίεσ τοποθετοῦν καὶ τῆ φιλοξενία. Ἡ φιλία τῶν νέων φαίνεται ὅτι ὑπάσχει ἐξαιτίας τῆς ἀπόλαυσης· γιατί αὐτοῖ ζῶν σύμφωνα μετὸ πάθος καὶ ἐπιδικάζουσιν πάρα πολὺ τὸ εὐχάριστο γι' αὐτοῦσ καὶ τὸ παρὸν. Ἀλλὰ μετὸ τῆ μεταβολῆ τῆς ἡλικίας μεταβάλλονται καὶ τὰ εὐχάριστα. Γι' αὐτὸ γρήγορα οἱ νέοι καὶ γίνονται φίλοι καὶ παύουσιν νὰ εἶναι· γιατί μαζί μετὸ εὐχάριστο μεταβάλλεται καὶ ἡ φιλία, καὶ τῆς ἀπόλαυσης αὐτοῦ τοῦ εἶδους ἡ μεταβολή εἶναι γρήγορη. Ἐξάλλου οἱ νέοι εἶναι καὶ ἐρωτικοί· γιατί τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἐρωτικῆς συμπεριφορᾶς [ὑπάσχει] σύμφωνα μετὸ πάθος καὶ ἐξαιτίας τῆς ἠδονῆς· γι' αὐτὸ ἀγαποῦν καὶ γρήγορα παύουσιν νὰ ἀγαποῦν, ἀλλὰζοντας συναισθηματα πολλὰς φορὲσ τὴν ἴδια ἡμέρα. Καὶ θέλουσιν αὐτοῖ νὰ εἶναι μαζί ὅλη τὴν ἡμέρα καὶ νὰ ζῶν μαζί· γιατί μετὸ τέτοιο τρόπο βιώνεται ἀπὸ αὐτοῦσ ἡ φιλία.

τελεία δ' ἐστὶν ἡ τῶν ἀγαθῶν φιλία καὶ κατ' ἀρετὴν ὁμοίων· οὗτοι γὰρ τὰγαθὰ ὁμοίως βουλονται ἀλλήλοις ἢ ἀγαθοί, ἀγαθοὶ δ' εἰσὶ καθ' αὐτούς· οἱ δὲ βουλομένοι τὰγαθὰ τοῖς φίλοις ἐκείνων ἔνεκα μάλιστα φίλου δι' αὐτούς γὰρ οὕτως ἔχουσι, καὶ οὐ κατὰ συμβεβηκός· διαμένει οὖν ἡ τούτων φιλία ἕως αὐτῶν ἀγαθοῦ ὡσιν, ἡ δ' ἀρετῇ μόνιμον.

καὶ ἔστω ἐκείτερος ἀπλῶς ἀγαθὸς καὶ τῷ φίλῳ· οἱ γὰρ ἀγαθοὶ καὶ ἀπλῶς ἀγαθοὶ καὶ ἀλλήλοις ἀφέλγμοι, ὁμοίως δὲ καὶ ἡδέεις· καὶ γὰρ ἀπλῶς οἱ ἀγαθοὶ ἡδέεις καὶ ἀλλήλοις· ἐκείστω γὰρ καθ' ἡδονὴν εἰσιν αἱ οικεῖαι πράξεις καὶ αἱ τοιαῦται, τῶν ἀγαθῶν δὲ αἱ αὐταὶ ἢ ὅμοια. ἡ τοιαύτη δὲ φιλία μόνιμος εὐλόγως ἐστίν· συνάπτει γὰρ ἐν αὐτῇ πάνθ' ὅσα τοῖς φίλοις δεῖ ὑπάρχειν.

[...]

καὶ τὸ φιλεῖν διῆ καὶ ἡ φιλία ἐν τούτοις μάλιστα καὶ ἀρίστη. σπανίας δ' εἰκὸς τὰς τοιαύτας εἶναι· ἀλλοὶ γὰρ οἱ τοιοῦτοι. ἔτι

Τέλεια λοιπὸν εἶναι ἡ φιλία τῶν ἐνάρετων καὶ ὁμοίων ὡς πρὸς τὴν ἀρετὴν. Γιατί αὐτοὶ ἐπιθυμοῦν μὲ ὅμοιο τρόπον τὰ ἀγαθὰ ὁ ἕνας γιὰ τὸν ἄλλο, καθὼς εἶναι ἐνάρετοι· καὶ ἐνάρετοι εἶναι αὐτοὶ καθ' ἑαυτούς. Καὶ ὅσοι ἐπιθυμοῦν τὰ ἀγαθὰ γιὰ τοὺς φίλους τοὺς χείρων ἐκείνων εἶναι κατ' ἐξοχὴν φίλοι, γιατί διὰ κείνους μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο αὐτοὶ καθ' ἑαυτούς καὶ ὄχι κατὰ τὸ συμβεβηκός· διατηρεῖται λοιπὸν ἡ φιλία τοὺς ὅσο εἶναι ἐνάρετοι· καὶ ἡ ἀρετὴ εἶναι κατὰ μόνιμο.

Καὶ εἶναι καὶ ὁ ἕνας καὶ ὁ ἄλλος ἐνάρετος ἀπολύτως καὶ πρὸς τὸν φίλο. Γιατί οἱ ἐνάρετοι εἶναι καὶ ἀπόλυτα ἐνάρετοι καὶ ὁ ἕνας γιὰ τὸν ἄλλο ὡφέλγμοι· ὅμοια καὶ εὐχάριστοι, ἀφοῦ οἱ ἐνάρετοι εἶναι εὐχάριστοι ἀπολύτως καὶ ὁ ἕνας γιὰ τὸν ἄλλο. Γιατί γιὰ τὸν καθένα ἐπέγουν εὐχαρίστηση οἱ δικές του πράξεις καὶ οἱ παρόμοιες, ἐπειδὴ ὁ καθένας βρῖσκει ἀπόλαυση στὶς δικές του πράξεις καὶ σὲ αὐτές τοῦ εἶναι ὅμοιος. Καὶ τῶν ἐνάρετων οἱ πράξεις εἶναι ἴδιες ἢ ὅμοιες. Καὶ μὴά τέτοια φιλία εὐλόγα εἶναι μόνιμη. Γιατί συνεχώνει ἐντός της ὅλα ὅσα πρέπει νὰ ὑπάρχουν μεταξύ τῶν φίλων.

[...]

Καὶ ἡ ἀγάπη βέβαια καὶ ἡ φιλία ἀνάμεσα σὲ αὐτοὺς κατ' ἐξοχὴν ὑπάρχει καὶ μὲ τρόπο ὄμοιο. Εἶναι εὐλόγο ὅτι τέτοιου εἶδους φιλίες εἶναι σπάνιες· γιατί τέτοιοι ἀνθρώποι σπανί-

δὲ προσδεῖται χρόνου καὶ συνηθείας· κατὰ τὴν παραομίαν γὰρ οὐκ ἔστιν εἰδησαι ἀλλήλους πρὶν τοὺς λεγομένους ἄλας συναλάσσαι· οὐδ' ἀποδέξασθαι δι' ἄλλο πρῶτον οὐδ' εἶναι φίλους, πρὶν ἂν ἐκότερος ἐκατέρω φανῆ φιλητὸς καὶ πιστευθῆ. οἱ δὲ ταχέως τὰ φιλικὰ πρὸς ἀλλήλους πωυύντες βούλονται μὲν φίλοι εἶναι, οὐκ εἰσὶ δέ, εἰ μὴ καὶ φιλητοί, καὶ τοῦτ' ἴσασιν· βούλησις μὲν γὰρ ταχεῖα φιλίας γίνεται, φιλία δ' οὐ.

ζων. Ἐκὶ ἀκόμην γρη῏εῖται χρόνος καὶ συνήθεια. Γιατί, σύμφωνα μὲ τὴν παραομία, εἶναι ἀδύνατο νὰ γνωρισθοῦν μετὰξὺ τοὺς οἱ ἀνθρωποὶ πρὶν, καθὼς λέγεται, φάγουν μαζί ἀλάτι· οὕτε εἶναι δυνατὸν βέβαια νὰ ἀποδεχθοῦν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον οὕτε εἶναι φίλοι πρὶν φανεῖ ἀξιαγάπητος ὁ ἕνας στὸν ἄλλον καὶ κερδίσει τὴν ἐμπιστοσύνη του. Ἐκεῖνοι ὅμως τοῦ ἐκδηλώσαν γρήγορα τὰ φιλικὰ τοὺς αἰσθηματα θέλουν νὰ εἶναι φίλοι, ὅμως δὲν εἶναι, ἐκτός μόνον ἐάν καὶ εἶναι ἀξιαγάπητοι καὶ τὸ γνωρίζουν αὐτό· γιατί ἡ θέληση γιὰ φιλία γεννιέται γρήγορα, ἡ φιλία ὅμως ὄχι.

δι' ἡδονὴν μὲν οὖν καὶ διὰ τὸ χρησίμιον καὶ φαιλίου ἐνδέχεται φίλους ἀλλήλους εἶναι καὶ ἐπικεῖς φαίλους καὶ μηδέτερον ὁποιώων, δι' αὐτοὺς δὲ διῆλθον ὅτι μόνους τοὺς ἀγαθοὺς οἱ γὰρ κακοὶ οὐ χαίρουσιν ἑαυτοῖς, εἰ μὴ τις ὠφέλεια γίνοιτο. καὶ μόνη δὲ ἡ τῶν ἀγαθῶν φιλία ἀδιάβλητος ἔστω· οὐ γὰρ ῥάδιον οὐδενὶ πιστεῦσαι περὶ τοῦ ἐν πολλῷ χρόνῳ ἢ φ' αὐτοῦ δεδοκιμασμένου καὶ τὸ πιστεύειν ἐν τούτοις, καὶ τὸ μηδέποτε ἂν ἀδικῆσαι, καὶ ὅσα ἄλλα ἐν τῇ ὡς ἀληθῶς φιλία ἀξιοῦται. ἐν δὲ ταῖς ἐτέραις οὐδὲν κωλύει τὰ τοιαῦτα γίνεσθαι.

ἔπει γὰρ οἱ ἀνθρώποι λέγουσι φίλους καὶ τοὺς διὰ τὸ χρησίμιον, ὥσπερ αἱ πόλεις (δοκοῦσι γὰρ αἱ συμμαχίαι ταῖς πόλεις γίνεσθαι ἕνεκα τοῦ συμφέροντος), καὶ τοὺς δι' ἡδονὴν ἀλλήλους στέργοντας, ὥσπερ οἱ παῖδες, ἴσως λέγειν μὲν δεῖ καὶ ἡμᾶς φίλους τοὺς τοιούτους, εἶδη δὲ τῆς φιλίας πλείω, καὶ πρῶτως μὲν καὶ κυρίως τὴν τῶν ἀγαθῶν ἢ αγαθοί, τὰς δὲ

*Εὐκλειῆς καὶ ἀνδιωτελῆς φιλία ὑπάγει
μόνο μεταξὺ ἐνάρετων ἀνθρώπων*

(ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ Ἠθικά Νικομάχεια, Θ, 5, 1157a 16–36)

Χάριν ἡδονῆς, λοιπόν, καὶ τοῦ συμφέροντος εἶναι ἐνδεχόμενον καὶ φαῦλοι νὰ εἶναι φίλοι μεταξὺ τους καὶ ἡθικοὶ μὲ φαίλους καὶ κάποιος ποῦ δὲν εἶναι οὔτε τὸ ἕνα οὔτε τὸ ἄλλο μὲ ὅποιον-δήποτε, γὰρ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτοῦ τους ὅμως εἶναι φανερό ὅτι μόνον οἱ ἀγαθοί· γιατί οἱ κακοὶ δὲν βρίσκουν εὐχαρίστηση ὁ ἕνας μὲ τὸν ἄλλον, παρὰ μόνο ἂν ὑπάγει κάποια ὠφέλεια. Καὶ μόνη ἡ φιλία τῶν ἐνάρετων εἶναι ἀδιάβλητη· γιατί δὲν εἶναι εὐκόλο σὲ κανέναν νὰ πιστέψει [τις διαβολὰς] γιὰ ἕνα ἀνθρώπο ποῦ ἔχει δοκιμαστῆ ἀπὸ τὸν ἴδιο ἐπὶ μεγάλη χρόνῳ διάστημα. Καὶ μεταξὺ τους ὑπάγει ἐμπιστοσύνη καὶ μῆδέποτε ἀδικία καὶ ὅσα ἄλλα ἀπαιτοῦνται στὴν ἀληθινὴ φιλία. Στις ἄλλες φιλίες ὅμως τίποτε δὲν ἐμποδίζει τέτοια συμπεριφορὰ.¹

Ἐπειδὴ οἱ ἀνθρώποι ὀνομάζουν φίλους καὶ ὅσους ἔχουν κίνητρο τὴν ὠφέλεια, ὅπως ἀκριβῶς οἱ πόλεις (γιατὶ οἱ συμμαχίες συνάπτονται προφανῶς ἀπὸ τὶς πόλεις χάριν τοῦ συμφέροντος), καὶ ὅσους δείχνουν ἀμοιβαία στοργὴ γιὰ τὴν εὐχαρίστηση, ὅπως τὰ παιδιά, ἴσως πρέπει καὶ ἐμεῖς νὰ ἀποκαλοῦμε φίλους τοὺς ἀνθρώπους τέτοιου εἶδους καὶ εἶδη τῆς φιλίας περισσότερα ἀπὸ ἕνα· καὶ πρωταρχικά καὶ κυρίως τῇ φιλία μεταξὺ ἐνάρετων ἀνθρώπων ὡς ἐνάρετων, καὶ τὰ λοιπὰ

λουπὰς καθ' ὁμοιότητα ἢ γὰρ ἀγαθὸν τι καὶ ὁμοίον τι. ταύτη φθίον· καὶ γὰρ τὸ ἡδὺ ἀγαθὸν τοῖς φθιηδέσσι. οὐ πάνυ δ' αὐτῶι συνάπτουσι, οὐδὲ γίνονται αὐτοῖ φθίον διὰ τὸ χρῆσιμον καὶ διὰ τὸ ἡδύ· οὐ γὰρ πάνυ συνδυάζεται τὰ κατὰ συμβεβηκός.

ΣΧΟΛΙΟ

1. Ὁ ἀρχαῖος σχολιαστὴς Ἡλιόδωρος σχολιάζει: καὶ διαβάλλεσθαι πρὸς ἀλλήλους καὶ ἀδικεῖν ἀλλήλους μὴ τὴν ἰσότητα σώζοντας καὶ τὰλλα πύσχειν.

Δ. Τ.

εἶδη, τῆς φιλίας ὡς ὅμοια πρὸς αὐτὴν· γιατί· εἶναι κανεὶς φίλος με πρὸς το ἀντιστοιχο πρὸς χάτι ἀγαθὸ ἢ πρὸς χάτι ὅμοιο· γιατί· καὶ τὸ εὐχάριστο εἶναι ἀγαθὸ γι' αὐτοὺς ποὺ ἀγαποῦν τὰ εὐχάριστα. Αὐτέες ὅμως δὲν συνδυάζονται καὶ πολὺ· οὔτε συνάπτουν τὰ ἴδια πρόσωπα φιλικοὺς δεσμοὺς γιὰ τὴν χρησιμότητα καὶ γιὰ τὴν εὐχαρίστηση· γιατί· δὲν συνδυάζονται πολὺ ὅσα συνδυάζονται κατὰ συγκαρπία.

Η φιλαυτία και άλλα ήθικα ελαττώματα

ΕΠΙΛΟΓΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑ

Κ. Ι. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ / ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΤΣΕΛΕΝΤΗΣ

οὐδέ γε ὅταν ἄνθρωπος τῶν αὐτοῦ ἐκείστοτε ἀμαρτημάτων μὴ ἑαυτὸν αἰτῶν ἠγήται καὶ τῶν πλείστων κακῶν καὶ μεγίστων, ἀλλὰ ἄλλους, ἑαυτὸν δὲ αἰ ἀναιτῶν ἐξαίρη, τιμῶν τὴν αὐτοῦ ψυχὴν, ὡς διή δοκεῖ, ὁ δὲ πολλοὺ δεῖ θρᾶν τοῦτο· βλάπτει γάρ. οὐδ' ὅπῳται ἠδοικαῖς παρὰ λόγῳ τὸν τοῦ νομοθέτου καὶ ἔπαινον χαρίζηται, τότε οὐδαμῶς τιμᾶ, ἀτιμᾶξει δὲ κακῶν καὶ μεταμελείας ἐπιτιπλάς αὐτῆν. οὐδέ γε ὅπῳται αὐ τάναντία τοῦς ἔπαινουμένους πόνους καὶ φόβους καὶ ἀλγηδόνας καὶ λύπας μὴ διαπυνη καρτερῶν ἀλλὰ ὑπείκτη, τότε οὐ τιμᾶ ὑπείκων· ἀτῆμον γάρ αὐτῆν ἀπεργάζετται θρᾶν τὰ τοιαῦτα σύμπαυτα.

[...]

οὐδέ γε ὅπῳται χρήματᾶ τις ἐρᾶ κτᾶσθαι μὴ καλῶς, ἢ μὴ δουχερῶς φέρη κτᾶμένους, δώροισ ἀρα τιμᾶ τότε τὴν αὐτοῦ ψυχὴν — πᾶυτὸς μὲν οὖν λέίπει — τὸ γάρ αὐτῆς τῆμου ἄμα καὶ καλὸν ἀποδοῖσται σμικροῦ χρυσίου· πᾶς γάρ ὁ τ' ἐπὶ γῆς καὶ ὑπὸ γῆς χρυσὸς ἀρετῆς οὐκ ἀντᾶξιος.

Τότοι μὴ ἐνάγετης συμπεριφορᾶς

(ΠΛΑΤΩΝΟΣ Νόμοι, 727b-728a)

Καὶ βέβαια, ὅταν ἕνας ἄνθρωπος γιὰ τὰ ἰδικᾶ του ἐκείστοτε παραπτώματα θεωρεῖ ὅχι τὸν ἑαυτοῦ τοῦ ὑπαίτιο, οὔτε γιὰ τὰ πᾶεῖστα καὶ μέγιστα κακᾶ, ἀλλὰ ἄλλους, καὶ τὸν ἑαυτοῦ του ἐξαθλώωνει πάντοτε ὡς ἀνυπαίτιο, νομίζοντας ὅτι τιμᾶ τὴν ψυχὴ του, ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὸ νὰ ἐπιτελεῖ αὐτό, γιὰτι βλάπτει.¹ Καὶ ὅταν παραδίδεται σὲ ἠδονές ἀντίθετα πρὸς ὅ,τι ὁ νομοθέτης καθορίζει καὶ προβάλλει ἐπαινετικά, τότε δὲν τὴν τιμᾶ καθόλου, ἀλλὰ τὴν ἀτιμᾶζει, γιὰτι μὲ κακᾶ τῆ γεμίζει καὶ μεταμελεία.² Καὶ πάλιν, ἀντίστροφα, ὅταν δὲν ὑπέχει καρτερικά τοῦς ἐπαινουμένους φόβους καὶ φόβους καὶ πόνους καὶ λύπες, ἀλλὰ ὑποκύπτει, τότε δὲν τὴν τιμᾶ, καθλῶς ὑποκύπτει· γιὰτι ἀτιμῆ τὴν καθιστᾶ μὲ τὴν ὄλη τέτοια συμπεριφορᾶ του.³

[...]

Οὔτε, ὅταν κάποιος λαχταρᾶ ν' ἀποκτήσει χρήματα μὲ ἀνέντιμο τρόπο ἢ δὲν δυσφορεῖ γιὰ τὴν ἀπόκτηση,⁴ τιμᾶ τότε δῆθεν μὲ δῶρα τὴν ψυχὴ του — λοιπὸν ὕστερεῖ ἀπὸ αὐτᾶ ὄλα — γιὰτι ὅ,τι πολυτίμο σ' αὐτῆν καὶ ὠραῖο τὸ ξεπουλάει γιὰ ἄλλο χρυσό· καὶ γιὰτι ὄλος ὁ ἐπὶ τῆς καὶ ὁ ὑπόγειος χρυσός δὲν ἀξίζει ὅσο ἡ ἀρετῆ.⁵

ΣΧΟΛΙΑ

1. Δηλαδή όποιος διαπράττει παραπτώματα ήθικά, και μάλιστα βαρύτερα, πρέπει τουλάχιστον να ήμοιογεί την ήνοχη του και να έχει συνκίσθηση της εύθινης του, και όχι να προσπαθει μετάθεση της ήνοχης γι' αυτά σε άλλους, ό,τι άποτελει πρόσθετο ήθικό πάπτωμα.
2. Ηθική παρεκτροπή ήπίσης χαρακτηρίζεται ή κατά παράβαση των κανόνων της κοινωνικής ήθικής παράδοση του άνθρώπου σε ήδονές ήπέρ το μέτρο, συνεπαγόμενη τύψεις και άλλη ταλαιπωρία της ψυχής.
3. Κακίζεται ώς έλθειμια ήθικου σθένους ή μη ήρωική συμπε-

ριφορά, όπως είναι ή μη ήμμογή σε δυσβάστακτους μόχθους και μη ήπερνίκηση του φόβου άντίκρου σε κινδύνους είτε ή μη κερφεία στους πόνους και τις λύπες, παρά τις ήταγορεύσεις της κοινωνικής ήθικής.

4. Ηθική άποδοκιμασία του άνέντιμου πλουτισμού: και ώς προς την ήμετρη διάθεση για την άνέντιμη άπόκτηση του πλούτου και ώς προς την άνευδοίαστη κατοχή του άποκτημένου άνέντιμα πλούτου.
5. Ρητορική έξαση της άπόλυτης άξίας της άρετής, γνώριμη στην άθηναική παράδοση από την ήποχή των Μηδικών πολέμων.

Κ. Δ.

Πάντων δὲ μέγιστον κακῶν ἀνθρώποις τοῖς πολλοῖς ἐμψυτον ἐν ταῖς ψυχαῖς ἔστιν, οὗ πᾶς αὐτῷ συγγνώμην ἔχων ἀποφυγὴν οὐδεμίαν μηχανᾶται· τοῦτο δ' ἔστιν ὁ λέγονται ὡς φίλος αὐτῷ πᾶς ἀνθρώπος φύσει τέ ἐστιν και ὀρθῶς ἔχει τὸ δεῖν εἶναι τοιαῦτον. τὸ δὲ ἀληθείᾳ γε πάντων ἀμαρτημάτων διὰ τὴν σφοδρὰ ἑαυτοῦ φιλίαν αἴτιον ἐκάστῳ γίγνεται ἐκάστοτε. τυφλοῦται γὰρ περὶ τὸ φιλοῦμενον ὁ φιλῶν, ὥστε τὰ δίκαια και τὰ ἀγαθὰ και τὰ καλὰ κακῶς κρίνει, τὸ αὐτοῦ πρὸ τοῦ ἀληθοῦς αἰε τιμᾶν δεῖν ἠγούμενος· οὔτε γὰρ ἑαυτὸν οὔτε τὰ ἑαυτοῦ χρητὸν γε μέγαν ἄνδρα ἐσόμενον στέργει, ἀλλὰ τὰ δίκαια, εἴντε παρ' αὐτῷ εἴντε παρ' ἄλλῳ μᾶλλον παραττόμενα τυγχάνη. ἐκ ταυτοῦ δὲ ἀμαρτημάτων τούτου και τὸ τὴν ἀμαθίαν τὴν παρ' αὐτῷ δοκεῖν σοφίαν εἶναι γέγυυε πᾶσαι· ὄθεν οὐκ εἰδότες ὡς ἔπος εἰπεῖν οὐδεὶν, οἰόμεθα τὰ πάντα εἰδέναι, οὐκ ἐπιτρέποντες δὲ ἄλλοις ἢ μὴ ἐπιστάμεθα πράττειν, ἀναγκαζόμεθα ἀμαρτάνειν αὐτοὶ πράττοντες. διὸ πάντα ἀνθρώπων χρητὴν φεύγειν τὸ σφοδρὰ φιλεῖν αὐτόν, τὸν δ' ἑαυτοῦ βελτίῳ διώκειν αἰεὶ, μηδεμίαν αἰσχύνην ἐπὶ τῷ τοιαῦτῳ προσθεῖν ποιούμενον.

Μέγα ἠθικὸ ἐλάττωμα ἡ ἀμετρη φιλαντία

(ΠΛΑΤΩΝΟΣ Νόμοι, 731d-732b)

Ἦτάρχει στοὺς πολλοὺς ἀνθρώπους κακὸ μέγιστο ἀπὸ ὅλα, ἔμψυτο στις ψυχές, που ὁ καθενας τους δὲν μηχανεύεται καλένα τρόπο το να τὸ ἀποφύγει παρεγγνώμης συγγνώμης στὸν ἑαυτοῦ του· και αὐτὸ εἶναι τὸ λεγόμενο ὅτι κάθε ἀνθρώπος εἶναι και τὰ φύσιν φίλος πρὸς τὸν ἑαυτοῦ του, και εἶναι ὀρθὸ τὸ ὅτι πρέπει να εἶναι.¹ Στὴν πραγματικότητα βέβαια, ἡ αἰτία για ὅλα τὰ παραπτώματα καθενοῦς κάθε φορὰ πηγάζει ἀπὸ τὴν ὑπέριμετρη φιλαντία του. Γιατὶ ὅποιος ἀγαπᾶ τυφλῶνεται ὡς πρὸς ὅ,τι ἀγαπᾶ, ὥστε σφαιραερα κρίνει τὰ δίκαια και τὰ ἀγαθὰ και τὰ ὀρεῖα, καθώς νομίζει ὅτι πρέπει τὸ ἰδικὸ του να τιμᾶ πάντα τοτε ἀντὶ τοῦ ἀληθινοῦ· και γιατὶ ὅποιος τουλάχιστον μέλλει να γίνει μέγας ἀνὴρ ὑπέχει τὸ χρεὸς να στέργει ὄχι τὸν ἑαυτοῦ του οὔτε τὰ ἰδικά του, ἀλλὰ τὰ δίκαια, εἴτε συμβαίνει ἀπὸ τὸν ἴδιο να πρόάττονται εἴτε μᾶλλον ἀπὸ ἄλλον.² Ἀπὸ τὸ ἴδιο αὐτὸ παράπτωμα συμβαίνει σε ὄλους να θεωρεῖ ὁ καθενας τὴν ἀμάθειά του ὡς σοφία· με συνέπεια, ἐνῶ δὲν γνωρίζουμε τίποτε σχεδόν, νομίζουμε ὅτι γνωρίζουμε τὰ πάντα και, μὴ ἀκαθέστοντας σε ἄλλους ὅσα δὲν ἔχουμε τὴ γνώση να πρόάττομε, ἀπολήγομε και ἀνάγκη να σε ἀποτυχία με τὸ να τὰ πρόάττομε οἱ ἴδιοι. Ἦ' αὐτὸ και ὀφείλει κάθε ἀνθρώπος να ἀποφεύγει τὴν ὑπέριμετρη³ ἀγάπη για τὸν ἑαυτοῦ του, και να ἐπιζητεῖ κάθε φορὰ τὸν καλύτερον ἀπὸ τὸν ἑαυτοῦ του, χωρὶς να αἰσθάνεται καμία ἐντροπή ἐμπόδιο πρὸς κάτι τέτοιο.⁴

ΣΧΟΛΙΑ

1. Ὁ Ἀριστοτέλης στὸ ἔργο του *Ἠθικά Νικομάχεια* (1167b 25-1169b 2) διακρίνει φιλάυτους με σημεσία ἠθικῆς ἀποδοκιμασίας, δηλαδή τοὺς ἐαυτοῖς ἀπονέμοντας τὸ πλεῖον ἐν χρήμασι καὶ τιμαῖς καὶ ἡδοναῖς ταῖς σοματικαῖς καὶ φιλάυτους με ἄλλη ἔννοια, μὴ ἀποδοκιμαστέους ἠθικά οὔτε κὰν γαφακτρισιζόμενους ὡς φιλάυτους ἀπὸ τὴν κοινὴ γνώμη: εἰ γὰρ τις ἀεὶ στουδάζοι τὰ δίκαια πρῶττον αὐτὸς μάλιστα πάντων ἢ τὰ σώφρονα ἢ ὁποιοῦν ἄλλα τῶν κατὰ τὰς ἀρετῶν, καὶ ὅπως ἀεὶ τὸ καλὸν ἐαυτῷ περαιοῖται, οὐδεὶς ἐρεῖ τοῦτον φιλάυτον οὐδὲ ψέξει. δόξει δ' αὖ ὁ τοιοῦτος μᾶλλον εἶναι φιλάυτος· ἀπονέμει γοῶν ἐαυτῷ τὰ κάλλιστα καὶ μάλιστα ἀγαθὰ (1168b 25-30)
2. Ἐδιδάλακτος ὁ Πλάτων πρὸς τὸν ἐγωισμό, δὲν τὸν ἀνέχεται

οὔτε κὰν γὰρ τις ἠθικῆς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ ὑπαγορεύει τὴν ὑπερνήχρηση τοῦ ἀτομικισμοῦ καὶ ὡς πρὸς αὐτὸς. Ὁ Ἀριστοτέλης, ἀνεκτικώτερος, θὰ ἐπικαλεσθεῖ τὴν πραγματικότητά (τοῖς λόγοις δὲ τοῖτοις τὰ ἔργα διαφωρεῖ *Ἠθικά Νικομάχεια*, 1168a 35-1168b 1) γὰρ νὰ ἐπιδοκιμάσει ὅποιον ἀεὶ στουδάζοι τὰ δίκαια πρῶττον αὐτὸς μάλιστα πάντων [...] (1168b 25-27).

3. Ἀποδοκιμάζει λοιπὸν ὁ Πλάτων ὅχι τὴν ἀγάπη τοῦ ἀνθρώπου γὰρ τὸν ἐαυτὸ του ἀλλὰ μόνο τὴν ἀμετρία τῆς.

4. Με τὴν παραίνεση ἀντὶ ἐμφανίζεσαι ὁ Πλάτων σὰν νὰ ἀπευθίνεσαι ὅχι μόνο στοὺς συγγρόνους του *Ἐδιδάλακτος* ἀλλὰ καὶ στοὺς *Ἐδιδάλακτος* τῆς ἐποχῆς μας.

Κ. Δ.

Περίεχόμενο

Ἡ τραγωδία φοιμισσαι ἀντὶ τὸ θέμα της ἀπὸ τοῦς μύθους τοῦ Θηβαϊκοῦ κώλου.

Ἐνῶ ὁ στρατὸς τῶν Ἀργείων ἔχει ζώσει τὴν ἐπιτάφυργη πόλην, ἡ Ἰοκάστη ἐξίστορεῖ τὰ περᾶσμένα. Ἐχει καλέσει τὸν Πολυνεΐκη καὶ τὸν Ἐπειολῆνὰ συναντηθῶν, σὲ μιὰ προστάθεια νὰ λύσουν τὶς διαφορὰς τοῦς καὶ νὰ ἀποφύγουν τὴ σύγκρουση. Οἱ ἐλπίδες της ὅμως ναυαγῶν. Ὁ Πολυνεΐκης, διαλλακτικῶς, δέχεται νὰ ἀποσύρει τὰ στρατεύματα τῶν Ἀργείων, ἀν' ὃ Ἐπειολῆς δεχθεὶ νὰ τηρήσει τὴ συμφωνία τοῦς. Ἐκεῖνος ὅμως ἀρνεῖται νὰ παραδώσει τὴν ἐξουσία καὶ κατηγορεῖ τὸν ἀδελφὸ τοῦ γιὰ προδοσία ἐναντίον της πατρίδας τοῦς. Οἱ δύο ἀδελφοὶ πηγαίνουν νὰ ἐτοιμασθῶν γιὰ τὴ μάχη. Ὁ Ἐπειολῆς συμβουλεύεται τὸν θεῖο τοῦ Κρέοντα γιὰ τὴν ὀργάνωσιν της ἄμυνας, στέλνει νὰ φωνάξει τὸν μάντην Τειρεσία καὶ δίνει ὁδηγίαις στὸν Κρέοντα γιὰ τὴν περὶ τῶσιν τοῦ ἰδίου θιά σκοτωθεῖ: νὰ φροντίσει γιὰ τὸν γάμο της ἀδελφῆς τοῦς Ἀντιγόνης μὲ τὸν γιὸ τοῦ Κρέοντα Αἴμωνα καὶ νὰ μὴν ἐπιτρέψει τὴν ταφή τοῦ Πολυνεΐκη μέσα στὴ Θήβα, ἀν σκοτωθεῖ κι αὐτὸς στὴ σύγκρουση.

Ὁ Τειρεσίας μαντεῖται ἀσχημῆ ἐξέλιξη της μάχης γιὰ τοῦς Θηβαίους, ἐκτὸς ἐὰν ὁ Κρέων θυσιάσει τὸν γιὸ τοῦ Μεναικέα στὸν θεὸ τοῦ πολέμου Ἄρη. Ὁ Κρέων θέλει νὰ φυγαδεύσει τὸ παιδί τοῦ γιὰ νὰ σωθεῖ, ὁ Μεναικέος ὅμως ἀντοκτονεῖ γιὰ νὰ σωθεῖ ἢ παρτίδα τοῦ. Ἡ Θήβα σώζεται. Ἡ Ἰοκάστη μαζὶ μὲ τὴν Ἀντιγόνη τρέχουν στὸ πεδίο της μάχης γιὰ νὰ ἀποτρέψουν τὴ σύγκρουση τῶν δύο ἀδελφῶν, φθάνουν ὅμως ἀργά: ὁ Ἐπειολῆς καὶ ὁ Πολυνεΐκης ἔχουν μόνως σκοτωθεῖ ὁ ἕνας ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ ἄλλου.

Ἡ Ἰοκάστη ἀντοκτονεῖ. Ὁ Κρέων, ἔργονταε πιὰ τῶν Θηβῶν, διατάσσει τὴν ἐξορία τοῦ Οἰδίποδος καὶ ἀπαγορεύει τὴν ταφή τοῦ Πολυνεΐκη στὴ γῆ της Θήβας. Ἡ Ἀντιγόνη ἐναντιώνεται στὴν ἀπαγόρευση της ταφῆς καὶ ὑπόσχεται νὰ θάψει τὸν ἀδελφὸ της καὶ νὰ ἀκοιουθήσει τὸν πατέρα της στὴν ἐξορία διαλύοντας τὸν ἄραβλῶνα της μὲ τὸν Αἴμωνα.

Ἡ τραγωδία φοιμισσαι παρᾶστάθηκε μετὰ τὸ 412 π.Χ.

ΕΥΡΥΠΠΙΔΟΥ ΦΟΙΝΙΣΣΑΙ

ΕΥΦΟΚΛΗΣ

μητρερ, πάρεμιι τήν χάριω δέ σοι διδοῖς
ἤλλθον. τί χρηῖ ὄραυ; ἀρχέτω δέ τις λόγου.
ὡς ἀμψί τεύχη και ξυωρῶδασ λόχων
τάσσωσιν ἐπέσχοιν πόλιν, ὅπως κλήνομί σου
κωνὰς βραβείας, αἷς ὑπόσπονδον μολεῖν
τόνδ' εἰσεδέξω τεύχέων πείσασά με.

450

ΙΟΚΑΣΤΗ

ἐπίσχεσ' οὔτοι τὸ ταχὺ τήν δίκην ἔχει,
βραδεῖς δέ μῦθοι πλεῖστον ἀνούσουσιν σοφόν.
σχάσον δέ δευὸν ὄμμα και θυμοῦ πνοάς·
οὐ γὰρ τὸ λαμψότητον εἰσορᾷς κήρα
Ποργόνος, ἀδελφὸν δ' εἰσορᾷς ἦκουτα σόν.

455

σὺ τ' αὐτὸν πρόσσωπον πρὸς κασίνγητον στρέφε,
Πολύνεικεσ' ἐς γὰρ ταυτὸν ὄμμασιν βλέπτω
λέξεις τ' ἄμειων τοῦδέ τ' ἐυδέξῃ λόγους.
παραυέσασιν δέ σφῶν τι βούλομαι σοφόν·
ὅταν φίλος τις ἀνδρὶ θυμβαθεῖς φίλω
ἐς εὐ σνελεθθῶν ὄμμασ' ὄμμασιν διδῶ,
ἐφ' οἷσιν ἦκει, ταῦτα χρηῖ μόνον σκοπεῖν,

460

322

Φιλιασχία, ἡ χειρότερη ἀπὸ ὅλεσ τις θεῆς
(ΕΥΡΥΠΠΙΔΟΥ Φοίνισσα, 446–595)

ΕΥΦΟΚΛΗΣ

Μητέρα, ἐδῶ εἶμαι, γὰρ χάρι σου ἦλθα.
Τί πρέπει νὰ κάνω; Ἄς ἀρχίσει κάποιος νὰ μιλεῖ.
Πατὴ, καθὼς διπλοῦς ἐβάζα λόγους
γύρω ἀπὸ τὴν περτυγμισμένη πόλη, σταμάτησα
γὰ ν' ἀκούσω ἀπὸ σένα κρίσεις ἀμερόληπτες,
ποῦ γι' αὐτὲς με ἔπεισες νὰ ἔλθω ἀυτὸς ἐδῶ
μὲ ἀνακωχὴ και τὸν δέχτηκες μέσα στὰ τεύχη.²

ΙΟΚΑΣΤΗ

Στάσου· ἡ βιασμένη δὲν ἔχει τὸ δίκιο, τὰ λόγια τὰ ἀργὰ
τίς περισσότερο φορὲς φθάνουν στὸ σωστό.
Ἄφησε τὸ ἄγριο βλέμμα και μὴν ξεφουσᾷς με θυμό·
γιατὶ δὲν βλέπεις τὸ κομμένο κεφάλι τῆς Ποργόνος,
τὸν ἀδελφὸ σου ποῦ ἔχει ἔλθει βλέπεις.
Και σὺ, πάλι, στρέψε τὸ πρόσσωπό σου
πρὸς τὸν ἀδελφὸ σου, Πολύνεικε·
γιατὶ, στὰ μάτια ἀν τὸν κοιτάξεις,
καλύπτερα και σὺ θὰ μιλήσεις
και τὰ λόγια αὐτοῦ ἐδῶ θ' ἀκούσεις.
Θέλω και στοὺς δυὸ σας συμβουλὴ σοφὴ νὰ δώσω:
ὅταν κάποιος φίλος, ἀφου θυμώσει με φίλο,
τὸν ἀνταμώσει και τὸν κοιτάξει κατὰμάστα,
πρέπει, γι' αὐτὰ ποῦ ἦλθε, αὐτὰ μόνον νὰ σκέπτεται,

323

κακῶν δὲ τῶν πρὶν μηδενὸς μείλιαν ἔχει.
 λόγος μὲν οὖν σοὺς πρόσθε, Πολύνυκες τέκνον·
 σὺ γὰρ στρατεύμα Δαναϊδῶν ἦκεις ἄγων,
 ἄδικα πεπονητός, ὡς σὺ φῆς· κριτῆς δέ τις
 θεῶν γένοιο καὶ διαλλακτῆς κακῶν.

ΠΟΛΥΝΕΙΚΗΣ

ἄπλοῦς ὁ μῦθος τῆς ἀληθείας ἔφω,
 κοῦ ποικίλων δεῖ πάνδ' ἐρηγνυμάτων·
 ἔχει γὰρ αὐτὰ καιρῶν· ὁ δ' ἄδικος λόγος
 νοσῶν ἐν αὐτῷ φαριμάκων δεῖται σοφῶν.
 ἐγὼ δὲ πατρός δαυμάτων προουκρησίμην
 τοῦμιν τε καὶ τοῦδ', ἐκφυγείν χρῆζων ἄρας
 ἄς Οιδίππου ἐφθέγγατ' εἰς ἡμᾶς ποτε,

470

ἔξηλθον ἔξω τῆσδ' ἐκὼν αὐτὸς χθονός,
 δούς τῶδ' ἀνάσσειν πατρῶδος ἐνιαυτοῦ κύκλου
 ὡστ' αὐτὸς ἄρχειν αἰθῆς ἀνὰ μέρος λαβῶν
 καὶ μὴ δι' ἔχθρας τῶδε καὶ φθόρου μολῶν.
 κακῶν τι θρασῶσαι καὶ παθεῖν, ἅ γίνεττα.
 ὁ δ' αἰνέσας ταῦθ' ὀρκίους τε δούς θεοῦς,
 ἔδρασεν οὐδὲν ἄν ὑπέσχετ', ἀλλ' ἔχει
 τυραννίδ' αὐτὸς καὶ δόμων ἐμὸν μέρος.

475

480

νῦ ἀπ' τὰ προρηγόμενα κακὰ τίποτε νὰ μὴν ἔχει στὸν
 νοῦ σου.

Παῦδ' ἔμοι, Πολυνείκη, πρῶτα ἐστὺ λαυτὸν ἔχεις τὸν λόγο·
 γιατί ἐστὺ ἤλλθες φέροντας στρατὸ Δαναϊδῶν,
 ἐπειδὴ ἔχεις ἀδικηθεῖ, καθὼς λέε ἐστὺ·
 καὶ ἄς γίνει κάποιος ἀπ' τοὺς θεοὺς κριτῆς
 καὶ τῶν κακῶν συνδιαλλακτῆς.³

ΠΟΛΥΝΕΙΚΗΣ

Ἄπλῆ εἶναι ἡ γλώσσα τῆς ἀληθείας,⁴
 καὶ δὲν χρειάζονται ποικίλες τὰ δίκαια ἐρηγνυεῖες,
 ἔχουν ἀπὸ μόνα τοὺς ὅ,τι πρέπει.

Ἄδικος λόγος, ἀφρωστος ἀπὸ μέσα του,
 φάρμακα χρειάζεται σοφά.

Ἐγὼ γὰρ τοῦ πατέρα τὸν θρόνο σκέφτηκα προσεκτικὰ
 τὸ δικό μου δικαίωμα καὶ αὐτοῦ ἐδῶ,
 πθώντας νὰ ξεφυγῶ τίς κατῆρες,
 ποῦ ὁ Οιδίππου εἶρε κάποτε σὲ μᾶς·

βγήκα μὲ θέληση δική μου ἔξω ἀπ' αὐτὴν ἐδῶ τῆ γῆ,
 παραχωρώντας σ' αὐτὸν νὰ βασιλεύει στήν πατρίδα
 ὅσο νὰ χλείσει ὁ χρόνος, ὥστε ἐγὼ ὁ ἴδιος νὰ βασιλεύω
 πάλι,

ἀφοῦ μὲ τῆ σειρὰ μου τὴν ἐξουσία πάρω,
 καὶ ὅχι ἀφοῦ ἀπὸ ἔχθρα καὶ φθόνο πρὸς αὐτὸν ἔλθω
 κάτι κακὸ νὰ πράξω καὶ νὰ πάλω, ὅπως συμβαίνει.
 Καὶ αὐτό, ἀφοῦ δέχτηκε αὐτὰ καὶ στοὺς θεοὺς

ὀρκίστηκε,

δὲν ἐπράξε τίποτε ἀπὸ ὅσα ὑποσχέθηκε,
 ἀλλὰ μόνος κρατᾶει τῆ βασιλεία καὶ ἀπὸ τὸ πάλαι τὸ
 μερίδιό μου.

καὶ νῦν ἔτομος εἰμι ταμναυτοῦ λαβῶν
στρατῶν μὲν ἕξω τῆσοι ἀποστελεῖται χθονός,
οἰκῆν δὲ τὸν ἐμὸν οἶκον ἀνὰ μέγρος λαβῶν
καὶ τῶσι ἀφείναι τὸν ἴσον αὐθις <αὐ> χρόνον,
καὶ μήτε πορθεῖν πατρῶδα μήτε προσφέρῃν
πύργουσι πηκτῶν κλιμάκων προσαμβάσεις,
ἃ μὴ κυρήσας τῆς δίκης πειράσομαι
δρᾶν. μάρτυρας δὲ τῶνδε δαίμονας καλῶ
ὡς πάντα πρᾶσσω σὺν δίκῃ, δίκης ἄτερ
ἀποστεροῦμαι πατρῶδος ἀνοσιώτατα.
ταῦτ' αὐθι' ἔκαστα, μήτηρ, οὐχὶ περιπλοκάς
λόγων ἀθροίας εἶπον, ἀλλὰ καὶ σοφοῖς
καὶ τοῖσι φαινοῖσι ἐνδιχί, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ.

ΧΟΡΟΣ

ἐμοὶ μὲν, εἰ καὶ μὴ καθ' Ἑλληνῶν χθόνα
πεθραίμην, ἀλλ' οὖν ξυνετὰ μοι δοκεῖς λέγειν.

ΕΤ. εἰ πᾶσι ταῦτ' οὖν καλὸν ἔφην σοφόν θ' ἄμα,

οὐκ ἦν ἂν ἀμφιδεκτος ἀνθρώποις ἔρις·

νῦν δ' οὐθ' ὅμοιον οὐδὲν οὐτ' ἴσον βροτοῖς,

πλῆν ὀνόμασιν τὸ δ' ἔργον οὐκ ἔστω τῶδε.

ἐγὼ γὰρ οὐδὲν, μήτηρ, ἀποκρύψας ἔρω·

ἄστρων ἂν ἔλθομι' ἡλίου πρὸς ἀντολάς

485

490

495

500

326

Ἰκὼ τῶρα ἔτοιμος εἶμι, ἀφοῦ ἰάβω τὰ δικά μου,
τὸν στρατὸ ἕξω νὰ στείλω ἀπ' αὐτῆν τῆ γῶρα,
καὶ νὰ χατουκλήσω τὸ σπῆτι μου μὲ τῆ σειρά μου, ἀφοῦ
πάρω,
καὶ σ' αὐτὸν ν' ἀφήσω τὸν ἴσον πάλι χρόνον
καὶ οὔτε τῆν πατρίδα νὰ ἐκπορθῶ,
οὔτε ἀνεμίσκαλές πυκνές στούς πύργους ν' ἀκουμπῶ,
αὐτὰ ποῦ, τὸ δίκιο μου ἂν δὲν βροῦ, νὰ πράξω θὰ ἐπιγυει-
ρήσω.

Μάρτυρες τοὺς θεοὺς καλῶ γι' αὐτὰ:⁵
ὅτι, ἐνὼ τὰ πάντα σύμφωνα μὲ τὸ δίκιο πράττω,
ἄδικα τῆν πατρίδα μου στεροῦμαι μὲ τὸν πῖο ἀνόσιο
τρόπον.

Αὐτὰ ἀκριβῶς ἔνα ἔνα, μήτέρα, εἶπα,
δίχως λόγια περίπλοκα ν' ἀθροίζω, ἀλλὰ δίκαια καὶ γιὰ
τοὺς σοφοῦς

καὶ γιὰ τοὺς ἀπλοὺς ἀνθρώπους, ὅπως ἐγὼ νομίζω.

ΧΟΡΟΣ

Ἐμένα, ἂν καὶ δὲν ἀνατραφήκαμε στῆ γῶρα τῶν

Ἑλληνῶν,

ὥστόσο μοῦ φαίνεσθαι ὅτι μιλάς συνετὰ.

ΕΤ. Ἄν γιὰ ὄλους τὸ ἴδιο ἦταν καλὸ καὶ σοφὸ συνέμα,

δὲν θὰ ὑπῆρχε λογαμαχία ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους·

τώρα ὅμως τίποτε δὲν εἶναι οὔτε ὅμοιο οὔτε ἴσο

γιὰ τοὺς θνητοὺς, παρὰ μόνον στὰ λόγια·

ἢ πράξει ὅμως δὲν εἶναι αὐτῆ.

Ἐγὼ, λοιπὸν, μήτέρα, χωρὶς τίποτε ν' ἀποκρύψω, θὰ

μιλήσω·

στῶν ἄστρων θὰ πῆγαινα καὶ στοῦ ἡλίου τῆν ἀνατολήν

327

- καὶ γῆς ἔφερθεν, δυνατὸς ὢν δραῶσαι τᾶδε,
τὴν θεῶν μεγίστην ὥστ' ἔχειν Τυραννίδα.
τοῦτ' οὖν τὸ χρηστόν, μῆτερ, οὐχὶ βούλομαι
ἄλλω παρῆναι μάλλον ἢ σῴζειν ἑμοί·
ἀναυδρία γάρ, τὸ πλεόν ὄστος ἀπολόσας
τούλαισσοι ἐλαβε. πρὸς δὲ τοιοῦτ' αἰσχύνομαι,
ἐλθόντα σὺν ὄπλοις τόνδε καὶ πορβοῦντα γῆν
τυχεῖν ἅ χηρίξει· ταῖς γὰρ ἂν Θήβαις τῶδε
γένουτ' ὄνειδος, εἰ Μυκηναίου ὄραος
φόβω παρείην ακήπτρα τᾶμά τῶδ' ἔχειν.
Χρῆν δ' αὐτὸν οὐχ ὄπλοισι ταῖς διαλλαγᾶς,
μῆτερ, ποιεῖσθαι· πάν γὰρ ἔξαραι λόγος
ὁ καὶ σιδηρὸς πολεμίων δράσειεν αὖ.
ἀλλ', εἰ μὲν ἄλλως τήνδε γῆν οἰκεῖν θέλει,
ἔξεστ'· ἐκείνου δ' οὐχ ἑκὼν μεθήσομαι.
ἄρχειν παρὸν μοι, τῶδε δουλεύσω ποτέ;
πρὸς ταῦτ' ἴτω μὲν πῦρ, ἴτω δὲ φάσγαν,
ξενύγυσθε δ' ἴπτους, πέδια πῆμπαθ' ἀργάτων,
ὡς οὐ παρήσω τῶδ' ἔμην τυραννίδα.
εἴπερ γὰρ ἀδικεῖν χροί, τυραννίδος πέρι
κάλλιστον ἀδικεῖν, τάλαια δ' εὐσεβεῖν χρεών.
ΧΟ. οὐκ εὖ λέγειν χρῆ μὴ ἴπὶ τοῖς ἔργοις καλοῖς·
οὐ γὰρ καλὸν τοῦτ', ἀλλὰ τῇ δίκῃ πικρὸν.
10. ὦ τέκνον, οὐχ ἅπαντα τῶ γήρᾳ κακά,
Ἴπτεόκλιες, πρόσεστα· ἀλλ' ἠμπερία

505

510

515

520

525

328

- καὶ σ-τῆς ἴ-τῆς -τῆ βᾶθῆ, ἂν εἴγα -τῆ δύναμιγ αὐτὰ νὰ πράξω,
ὥστε τῇ μέγιστῃ νὰ κατέγω θεά, τῇ Βασιλείᾳ.⁶
Αὐτὸ λοιπὸν τὸ ἀγαθόν, μῆτέρα, δὲν θέλω
σὲ ἄλλοιον νὰ τὸ ἀφῆσω μάλλον παρὰ νὰ τὸ φυλάω γιὰ μένα.
Πατὴ εἶναι ἀναυδρία, ἂν κάποιος, ἀφοῦ γάσει τὸ
περισσότερο,
παίρνει τὸ λιγότερο. Ἐπιπλέον ντρέπομαι γι' αὐτά,
ἐνὼ ἤθε ἀρματωμένος αὐτὸς ἐδῶ καὶ πορροπαθεῖ
τῇ γῆ νὰ κυριεῖται, ὅσα ποθεῖ νὰ τὰ πετύχει·
γιατὶ αὐτὸ θὰ ἦταν γιὰ τῇ Θήβᾳ ὄνειδος,
ἐὰν ἀπὸ φόβου γιὰ τὸν μυκηναϊκὸ στρατὸ
ἄσρηνα σ' αὐτὸν νὰ ἔχει τὰ δικά μου σκεῆπτρα.
Ἴπτερε ὅμως αὐτός, μῆτέρα, ὄχι μὲ ὄπλα
νὰ ζητάει· τῇ συνδιαλλαγῇ· γιατί ὁ λόγος κατορθώνει ὅλα
ὅσα καὶ τῶν ἐχθρῶν τὰ ὄπλα θὰ ἔπρατταν·
ἂν ὅμως θέλῃ ἀλλοῶς αὐτὴν τῇ γῆ νὰ κατοικεῖ,
ἐπιτρέπεται· ἐκεῖνο ὅμως ἐκούσια δὲν θὰ παραχωρήσω:
ἐνὼ μοῦ εἶναι δυνατὸν νὰ κυβερνῶ,
σ' αὐτὸν θὰ γίνω κάποτε δοῦλος;
Ἴγ' αὐτὰ ἐμπρός, φωτιά! Ἴμπρός, σπαθιά!
Ζήψτε τ' ἀλογία! Γεμίστε μὲ ἄρματα τοὺς κάμπους,
γιατὶ δὲν θ' ἀφῆσω σ' αὐτὸν τῇ δικῇ μου βασιλείᾳ.
Πατὴ, ἂν πρέπει νὰ ἀδικοῦμαι,
γιὰ βασιλείᾳ εἶναι τὸ καλύτερο νὰ ἀδικοῦμαι,
στ' ἄλλα πρέπει νὰ εἴμαστε εὐσεβεῖς.⁷
ΧΟ. Νᾶ παυθεῖτε κανεῖς δὲν πρέπει ἔργα ὄχι καλά·
γιατὶ δὲν εἶναι ὠραῖο αὐτό, ἀλλὰ πικρὸ γιὰ τῇ
δικαιοσύνῃ.⁸

10. Πατὴ μου, Ἴπτεολίῃ, στὰ ἴρηρατεῖα δὲν ὑπάρχουν

329

ἔχει τι λέξαι τῶν νέων σοφώτερον.

530

τί τῆς κακίτης δαμόνων ἐφέσια
Φιλοτιμίας, παῖ, μὴ σύ γ'· ἄδικος ἢ θεός·
πολλοὺς δ' ἐς οἴκους καὶ πόλεις εὐδαίμονας
έσηλθε κάτ' ἡλθ' ἐπὶ ὀλέθρῳ τῶν Χρωμένων·
ἐφ' ἣ σὺ μαίνη. κέυνο κάλλωι, τέκνον,

535

Ἰσότητα τιμῶν, ἦ φίλους ἀεὶ φίλους

πόλεις τε πόλεις συμμάχους τε συμμάχους
συνδεί· τὸ γὰρ ἴσον μόνιμον ἀνθρώποις ἔφθυ,
τῷ πλέονι δ' αἰεὶ πολέμιον καθίσταται

540

τούλασσον ἐχθρῶς θ' ἡμέρας κατάρχεται,
καὶ γὰρ μέτρ' ἀνθρώποισι καὶ μέρη σταθμῶν
Ἰσότης ἔταξε κάρημιον διώρισε,

νυκτὸς τ' ἀφ' ἑγγέες βλέφαρον ἡλίου τε φῶς
ἴσον βαδίζει τὸν εὐναύσιον κύκλον,
κουδέτερον αὐτῶν φθόρον ἔχει νικώμενον.

545

εἴθ' ἦλιος μὲν νύξ τε δουλείη βροτοῖς
σὺ δ' οὐκ ἀνέξῃ δωμάτων ἔχων ἴσον
καὶ τῶδε νεμίαι· κἄτα ποῦ ἴστω ἡ δίκη;
τί τὴν τυραννίδ', ἀδικίαν εὐδαίμονα,
τιμῶς ὑπέρφου καὶ μέγ' ἤγησαι τόδε;

550

περιβλέπεσθαι τίμων; κενὸν μὲν οὖν.

ἦ πολλὰ μοχθῶν πόδι' ἔχειν ἐν δόμῳ
βούλη; τί δ' ἔστι τὸ πλέον; ὄνομα ἔχει μόνον·

κακὰ μόνον, ἀλλὰ ἡ πείρα ἔχει χάρι· νὰ πεῖ
σοφώτερο ἀπὸ τοῦ νέου; γιὰτί, παιδί μου,

530

τῇ χειρότερῃ ἀπὸ τῆς θεῆς, τῇ Φυλάργεια, λαχταρᾶς;
Μή, ἐσύ ἄδικη εἶν' ἡ θεά; σέ σπιτυκὰ πολλὰ καὶ πόλεις
εὐτυχησμένες μπαίνει καὶ βγαίνει γιὰ ὄλεθρο ὅποιων τὴν
ἔχουν·

γι' αὐτὴν ἐσύ τρελάθηκες. Ἐκεῖνο εἶναι καλύτερο, παιδί
μου,

τὴν Ἰσότητα νὰ τιμᾶς, ποὺ φίλους πάντοτε μὲ φίλους
καὶ πόλεις μὲ πόλεις καὶ συμμάχους μὲ συμμάχους
συνδέει· γιὰτί τὸ ἴσο εἶναι μόνιμο στοὺς ἀνθρώπους·
τὸ λυγώτερο ἐχθρὸς πάντοτε πρὸς τὸ περισσότερο γίνεται
καὶ μέρες πολέμου ἀρχινᾷ. Γιατί καὶ μέτρα στοὺς
ἀνθρώπους

καὶ σταθμὰ διάφορα ἢ Ἰσότητα θέσπισε καὶ ἀριθμοὺς
ὄρισε,

τῆς νύχτας τὸ σκοτεινὸ βλέφαρο καὶ τοῦ ἡλίου τὸ φῶς
ἴσα βαδίζουν τὸν ἐτήσιο κύκλο,
καὶ κανένα ἀπ' αὐτὰ δὲν νιώθει φθόνο, ὅταν νικεῖται..

Ἔπειτα, ὁ ἥλιος καὶ ἡ νύχτα γιὰ τοὺς θνητοὺς δουλεύουν,⁹
κι ἐστὶ δὲν θ' ἀνεχθεῖς μερῖδιο ἴσο φαρτώντας ἀπ' τὸ
παλάτι

νὰ δώσεις καὶ σ' αὐτόν; Καὶ τότε ποῦ εἶναι ἡ δικαιοσύνη;
Πρὸς τί τῇ βασιλείᾳ, εὐτυχησμένη ἀδικία,
τιμᾶς, ἀλίμονο, ὑπερβολικά; Καὶ τὸ θεωρεῖς αὐτὸ
μεγάλο;

Νὰ σέ θαυμάζουν εἶναι πολὺ τίμο; Ἐλπιδὸν εἶναι κόλυφο.
Ἡ χοπιάζοντας ποδὺ πολλὰ νὰ ἔχεις στὸ παλάτι θέλεις;
Καὶ τί εἶναι τὸ περίσσιο; Μιὰ λέξη μόνον εἶναι·

- ἔπει τὰ γ' ἀρκοῦνθ' ἱκανὰ τοῖς γε σώφροσιν.
οὔτοι τὰ χρήματ' ἴδια κέρτηνται βροτοί,
τὰ τῶν θεῶν δ' ἔχοντες ἐπιμελουμένα·
ὅταν δὲ χηρῶσ', αὐτ' ἀφαροῦνται πάλιν.
[Ὁ δ' ὄλβος οὐ βέβαιος, ἀλλ' ἐφήμερος.]
ἀγ', ἦν σ' ἐρωμαι δύο λόγῳ προθεῖσ' ἄμα,
πότερα τυραννεῦν ἢ πόλιν σώσαι θέλεις,
ἑρεῖς τυραννεῦν; ἦν δὲ νικῆσθ' οἶδε
[Ἀργεῖά τ' ἐγχείη δόρυ τὸ Καδμείων ἐλήη,]
ὄψη δαιμασθῆν ἄστυ Θηβαίων τόδε,
ὄψη δὲ πολλὰς αἰχμαλωτῖδας κόρας
βιά πρὸς ἀνδρῶν πολεμίων πορθουμένας.
ὄδυσσρος ἄρ' ὁ πλοῦτος, οὐ ξηρεῖς ἔχειν,
γενῆσεται Θήβαισι, φιλότιμος δὲ σὺ.
σοὶ μὲν τὰδ' αὐδῶ, σοὶ δέ, Πολύευκες, λέγω·
ἀμαθεῖς Ἄδραστος χάριτας ἐς σ' ἀνήματο,
ἀσυνετα δ' ἠέλθες καὶ σὺ πορθήσων πόλιν.
φέρ', ἦν ἔλθῃς γῆν τήνδ' — ὃ μὴ τύχοι ποτέ—
πρὸς θεῶν, πρόπαια πῶς ἀαστήσεις Διί,
πῶς δ' αὖ κατάρξῃ θυμάτων, ἐλῶν πύργων,
καὶ σκῦλα γράψεις πῶς ἐπ' Ἰνάχου βραῖς;
Θήβας πυρῶσας τάσδε Πολυνείκης θεοῖς

555

560

565

570

575

332

- γινάτ' βέβαια κῦτὰ πού ἐπαρκούν
εἶναι γιὰ τοὺς συνετοὺς τουλάχιστον ἀρκετὰ.
Καὶ τὰ χρήματα δὲν τὰ ἔχονε δικὰ τους οἱ θνητοί.¹⁰
Τῶν θεῶν τὰ ἀγαθὰ ἔχομε καὶ τὰ φροντίζομε·
κι ὅταν τὰ χρειάζονται, τὰ παίρνουν πίσω.
[Κι ὁ πλοῦτος δὲν εἶναι σταθερός, ἀλλὰ ἐφήμερος.]
Ἔλα, ἂν σέ ρωτήσω δύο λόγους συνάμα βάζοντας
ἔμπρός σου,
ποῖο ἀπὸ τὰ δύο, νὰ κυβερνᾷς ἢ νὰ σώσεις τὴν πόλιν,
θέλεις,
θὰ πτεῖς νὰ κυβερνᾷς; Ἄν ὅμως σέ νικήσει αὐτός
κι οἱ λόγους οἱ ἀργεῖτες τὸ δόρυ τῶν Καδμείων
καταβάλουν,
θὰ δεῖς κατακατημένη τὴν πόλιν αὐτῇ τῇ θηβαϊκῇ,
θὰ δεῖς καὶ πολλὰς κόρες αἰχμαλώτωτες
μὲ βία ν' ἀρπάζονται ἀπὸ ἀνδρες ἐχθροῦς.
Ἄδυσσρος λουπὸν ὁ πλοῦτος ποῦ ἐπιζῆτεῖς
θὰ γίνεαι γιὰ τῇ Θήβῃ, καὶ ἀργυμανῆς ἐσύ.
Σέ σένα αὐτὰ λέω· καὶ σέ σένα, Πολυνείκη, λέω:
μὲ ἀνόητες εὐεργεσίες ὁ Ἄδραστος σέ φόρτωσε.
Καὶ ἐσύ χωρὶς μυαλὸ ἤρθες τὴν πόλιν νὰ πορθήσεις.
Ἄς ποῦμε, ἂν αὐτὴν τῇ γῆ τὴν καταλάβεις — ὃ μὴ
γένοιο —
πῶς, γιὰ ὄνομα τῶν θεῶν, θὰ στήσεις πρόπαια στὸν Δία;
Πῶς πάλιν θὰ τελείσεις θυοῖες,
τὴν πατριῶδα σου ἔχοντας κυριέψαι;
Καὶ πῶς πάλιν στοῦ Ἰνάχου τίς ποές στα λάφυρα θὰ
γράψεις;
«Τὶς Θήβες ἀφουῦ πυρπόλησε ὁ Πολυνείκης,

333

ἀσπίδας ἔθηκε; μήποτ', ὦ τέκνον, κλέος
 τοῖνδε σοι γένοιθ' ὑφ' Ἑλλήνων λαβεῖν.
 ἦν δ' αὖ κρατηθῆς καὶ τὰ τοῦδ' ὑπερδράμη,
 πῶς Ἄργος ἦξεις μύρους λιπῶν νεκρούς;
 ἔρει δὲ δὴ τις ὦ κακὰ μνηστῆματα

580

Ἄδραστε προσθεῖς, διὰ μιᾶς νύμφης γάμον
 ἀπωλόμεσθα, δύο κακῶ σπεύδεις, τέκνον,
 κείνων στέρεσθαι τῶνδ' ἔν μέρῳ πεσῶν,
 μέθεται τὸ λῆαν, μέθεται ἀμαθία δυοῖν,
 ἔς ταιῦθ' ὅταν μολήτοι, ἔχθιστον κακῶν.

585

ΧΟ. ὦ θεοί, γένοιθε τῶνδ' ἀπότηροτο κακῶν
 καὶ ξυμβασίῳ τῶν Ὀιδίποδο τέκνοις δότε.

ΕΤ. μήτερο, οὐ λόγιον ἔθ' ἀγῶν, ἀλλ' ἀναλοῦται χρόνος
 οὖν μέσῳ μάτην, περαίνει δ' οὐδὲν ἢ προθυμία·
 οὐ γὰρ αἶν ξυμβαίμεν ἄλλως ἢ πῖ τοῖς εἰρημένοις,
 ὡστ' ἐμέ σκῆπτρον κρατοῦντα τῆσδ' ἀνακτ' εἶναι χθονός·
 τῶν μακρῶν δ' ἀπαλλαγείσα νοθητημάτων μ' ἔα.
 καὶ σὺ τῶνδ' ἔξω κομίζω τευχέων ἢ καθανῆ.

ΠΟ. πρὸς τύπος; τίς ὦδ' ἄπρωτος, ὅστις εἰς ἡμῶς ἔϊφος
 φόνων ἐμβαλῶν τὸν αὐτὸν οὐκ ἀποιέεται μόνον;

595

στούς θεοῦς ἀσπίδες ἀφιέρωσαι; Ποτέ, παιδί μου,
 μὴν ἀξιωθεῖς τέτοια δόξα ἀπὸ τοῦς Ἑλλήνας
 ἢ νὰ πάλι νικηθεῖς καὶ οἱ δυνάμεις αὐτοῦ εἶδῶ
 ἐπιχαρτήσουν,

πῶς θὰ φθάσεις στὸ Ἄργος μύρους ἔχοντας ἀφῆσαι
 νεκρούς;

Καὶ θὰ πτεῖ κάποιος λοιπὸν: «Κακὰ ἀρραβωνιάσματα,
 Ἄδραστε, ἔχαιμες καὶ γιὰ μιᾶς νύμφης γάμο χολήκαμε».

Σὲ δύο συμφορὲς πρέχεις, γιέ μου,
 καὶ κείλους νὰ στερεθεῖς καὶ ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς νὰ
 πέσεις.

Ἄφηστε τὴν ὑπερβολή, ἀφῆστε ἢ ἀπερισκαψία δυοῖν,¹¹
 ὅταν συναντηθεῖν, μέγιστη εἶναι συμφορὰ.

ΧΟ. Θεοί, διώξτε αὐτέες τίς συμφορὲς
 καὶ δῶστε κάποιον συμβιβασμὸ στοὺς γιουὺς τοῦ
 Ὀιδίποδος.

ΕΤ. Μητέρα, δὲν εἶναι πιά ὁ ἀγῶνας γιὰ λόγια,
 ἀλλὰ στὸ μεταξὺ γάνεται χρόνος μάταια
 καὶ ἡ προθυμία [σου] δὲν ἔχει ἀποτέλεσμα κανένα·
 γιὰτὶ δὲν θὰ συμφωνήσουμε ἀλλήλως, παρὰ μόνον σ' ὅσα
 ἔχουν εἰπωθεῖ:

ὥστε ἐγὼ κρατῶντας τὰ σκῆπτρα νὰ εἶμαι βασιλιάς
 αὐτῆς τῆς γῶρας·
 παρὰτὰ τίς πολὺς συμβουλιὰς καὶ ἄφρησέ με.
 Καὶ σὺ, φεύγα ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη αὐτὰ, ἀλλήλως θὰ
 πεθάνεις.

ΠΟ. Ἄπο ποιόν; Ποιὸς εἶναι τόσο ἄπρωτος ποὺ σὲ μᾶς
 ἔϊφος φωνῶ θὰ βάλει καὶ τὸν ἴδιο δὲν θὰ βρεῖ θάνατο;

ΣΧΟΛΙΑ

1. Τὸ δρόμιον πήρε τὸ ὄνομά του ἀπὸ τῆς γυναῖκος τοῦ Χοροῦ, που κατ'ἐξοχὴν ἀπὸ τῆ Φοινίκη ἢ ἀπὸ τὴν Κασογγίδονα, ἀποκλίσθη τῆς Τύρου. Στὸν δρόμον τοῦς πρὸς τοὺς Δελφούς, ὅπου θὰ μπουὶν στὴν ὑπερσσία τοῦ Ἀπόλλωνος, οἱ Φοίνισσοι ἀποκαλεῖνται στῆ Θήβα, ἐξαιτίας τῆς πολιορκίας τῆς πόλης ἀπὸ τοὺς Ἀργείους.
2. Ἀναφέρεται στὸν Πολυεῖκη.
3. Ἡ πραγματικὴ μάχη κάποτε ὑστέρως προστάθηκες νὰ συμπυκνῶσιν τὰ δύο τῆς παιδίας.
4. Ὁ λόγος τῆς ἀλήθειας εἶναι ἀπλῶς, τὸ δίκαιο δὲν χρειάζεται ποικίλας ἐξηγήσεις. Ἄποψη ἀντιθετῆ ἀπὸ αὐτὴν τῶν σοφιστῶν.
5. Ὁ Πολυεῖκης ἐξηγεῖ γιὰτὶ βιάθηκε ἐκκεντῶν τῆς πατρῴδας του: δὲν ἔχει σκοπὸ νὰ τὴν κωρυσέψῃ, μόνον νὰ βρεῖ τὸ δίκαιο του. Διευκρινίζει πῶς, ἐὰν ὁ Ἐπεικλῆς σεβαστεῖ τὴν συμφωνία τους, θὰ ἀποσύρῃ τὸν στρατὸν, διαφορετικὰ θὰ προσπαθήσει νὰ τὴν ἐπιβάλῃ μετὰ τὰ ὄπλα.
6. Ὁ Ἐπεικλῆς ἀποκαλεῖ τὴ βασιλεία («μεγίστη τῶν θεῶν») καὶ δηλώνει ἀπερίφραστα ὅτι αὐτὸ τὸ ἀγαθὸ τὸ θέλει γιὰ τὸν ἑαυτὸ του. Τὰ ἐπιχειρήματά του εἶναι σαθρά: εἶναι ἀνανδρία νὰ χάσῃ κανεὶς τὸ περισσότερον καὶ νὰ παύσῃ τὸ λιγότερον. Ἐὰν εἶναι νεοσπῆ του νὰ ὑποχωρῆσει μῦροστὰ στὸν ὀπλισμένο ἀδελφὸ του' τὸ ἴδιον νεοσπῆ θὰ εἶναι καὶ γιὰ τὴ Θήβα νὰ ὑποχωρῆσει μῦροστὰ στοὺς ὀπλισμένους Ἀργείους. Ἄν θέλει ὁ ἀδελφός του, μῦροστὲ νὰ κατὰ-κατὶ στῆ Θήβα, ἀλλὰ τὴν ἐξουσία δὲν πρόκειται νὰ τοῦ τὴν παραδώσει ποτε.
7. Ὁ Ἐπεικλῆς ἐκφράζει ὡμὰ τὸ δίκαιο τοῦ ἰσχυροῦ. Ἄν κάποιος πρέπει νὰ ἀδικεῖ, ἀξίζει νὰ τὸ κάνει γιὰ τὴν ἐξουσία, σὲ ὅλα τὰ ἄλλα ὅμως νὰ εἶναι ἐνάρετος. Δικαιοσύνη γι' αὐτὸν εἶναι ἡ

336

- δύναμη. Ὁ συνύστεργός του εἶναι ἐξαρχῆς λαμβανόμενος, ἀφοῦ ὁ κνηρωτός δὲν πρέπει ποτε νὰ ἀδικεῖ τοὺς συνανθρώπους του. Οἱ ἀπόψεις του ἀπηγοῦν τῆς ἀπόψεως τῶν σοφιστῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἐπικλῆ. Τὴν ἴδια ἀποψη ὑποστηρίζει ὁ Καλλικλῆς στὸν *Πολυία* τοῦ Πλάτωνος.
8. Οἱ γυναῖκες ἀπὸ τῆ Φοινίκη ἐκτρέφουσονται ἀπὸ τὸν κνηρωτὸ τοῦ Ἐπεικλῆ καὶ ἐκφορῶν τὴν κοινὴ λογικὴ, που δὲν δέχεται νὰ εἶναι κανεὶς ἀδικος καὶ ἐπιπλέον νὰ παυέσῃ γι' αὐτὸ.
 9. Ἡ Ἰοκάστη ἐντοπίζει τὸ αἴτιον τῆς σύγκρουσης τῶν δύο ἀδελφῶν, τὴ φιλαρχία, που τὴν ὀνομάζει κακίστην *δαμῶσιν*. Αὐτὴ καταστρέφει σιτίτια καὶ πολυτελες. Ὑποδεικνύει ἀντὶ γιὰ τὴ φιλαρχία τὴν ἰσότητα. Διακριτικὰ δείχνει νὰ εἶναι μετὰ τὸ μέρος τοῦ Πολυεῖκη, που διεκδικεῖ ἴσο μερίδιον μετὰ τὸν Ἐπεικλῆ στὴν πατρικὴ περιουσία καὶ τὴν ἐξουσία. Ἡ μεταφορά ἀπὸ τὴν ἐναλλακτῆ ἡλίου σελήνης, ἡμέρας καὶ νύχτας, εἶναι εὐρηματικὴ. Ἡ Ἰοκάστη ἐπιλαμβάνεται τοὺς νόμους τῆς Φύσης, γιὰ νὰ κάνει τὸν Ἐπεικλῆ νὰ δεῖ καὶ τὸ δίκαιο τοῦ Πολυεῖκη. Τὸ δεύτερον αἴτιον τῆς σύγκρουσης εἶναι ἡ ἀπληστία γιὰ πλοῦτον.
 10. Ἡ Ἰοκάστη εἶναι πραγματικὴ μάνα. Ὁ Πολυεῖκης ἔχει τὸ δίκαιο μετὰ τὸ μέρος του, εἶναι ὅμως ἠθικὰ ἔκθετος, γιὰτὶ ὀδύησε στρατὸ ἐκκεντῶν τῆς πατρῴδας του. Ὁ Ἐπεικλῆς εἶναι καταφανῶς ἐπιπορκος, ὑπεραστίζεται ὅμως τὴ Θήβα ἀπὸ τὴ θέση τοῦ βασιλιά.
 - Ἄποιος καὶ ἂν νικήσει θὰ ἀφῆσει πίσω του συντρέψιμα, νεκροὺς καὶ σκλάβους, ὥστε νὰ μὴν μπορεῖ νὰ ζῆσει εὐτυχισμένος. Ἡ Ἰοκάστη παρουσιάζει στὰ παιδιὰ τῆς ἀνάγκη τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς σύγκρουσης καὶ προσπαθεῖ νὰ τὰ νοθεύσῃ.
 11. Ἡ σύγκρουση τῶν δύο ἀδελφῶν μετὰ τὰ λόγια που ἀνταλλάσσουσιν δείχνει πῶς δὲν ὑπάχει δυνατότητα συμπυκνώσεως. Ἡ ἀδελφικὴ ἀγάπη ἔχει ὑποχωρήσει καὶ ἔχει δώσει τὴ θέση τῆς σὲ μίσος φονικῶ, που κατέληξε σὲ ἀλληλοεξόντωσιν.

Π. Γ.

337